

5960

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
NÉPRAJZI INTÉZETE

IGAZGATÓ DR. SOLYMOSSY SÁNDOR EGYETEMI NYILV. R. TANÁR

7.

A GARABONCIÁS DIÁK ALAKJA A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

ÍRTA:

HOLLÓ DOMOKOS

XB 59420

BUDAPEST, 1934

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA. VIII, MÚZEUM-KÖRÚT 6. SZÁM.

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
NÉPRAJZI INTÉZETE

IGAZGATÓ DR. SOLYMOSSY SÁNDOR EGYETEMI NYILV. R. TANÁR

7.

A GARABONCIÁS DIÁK ALAKJA A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

ÍRTA:

HOLLÓ DOMOKOS

*Székelykötő Károly Könyvtárának
még kiadottal
Dr. Holló Domokos*

BUDAPEST, 1934

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA. VIII, MÚZEUM-KÖRÚT 6. SZÁM.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Irodalomtörténeti Intézetnek Könyvtára

Lelt napló: V. a Lsz.: 5960

..... csoport: ..... szám

*A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem
Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Karához
benyújtott doktori értekezés.*

Bíráló: DR. SOLYMOSSY SÁNDOR egyet. nyelv. r. tanár.

Társbíráló: DR. HORGER ANTAL egyet. nyelv. r. tanár.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000599156

ELŐSZÓ,

Amikor a magyar nép képzelet- és hitvilágával foglalkozom, lelki szemeim előtt megjelenik egy kép: erdőktől övezett hegyek között, kies völgyben, friss forrás mellett hatalmas rőzsemáglya ég a kőoltáron, halkán zeng a táltosok éneke s az őszszakállú papok hosszú, hegyes kést döfnek a terhet soha nem hordott hófehér paripa szügyébe: az ősmagyarság áldoz a Magyar Istennek, Hadúr-nak. Sajnos, erről a felemelő, szép szertartásról írott adataink nincsenek. Nem beszélnek róla kövek és nem szólnak elsárgult pergamentek. Nem tudjuk, hogyan végezték az áldozatot, nem ismerjük a táltosok énekét, imáik szövegét. Annál kevésbbé ismerhetjük népünk legősibb vallását. Milyen fokon állott ősvallásunk, szabad-e rendszeres ősmitológiát keresnünk? — olyan kérdés, melyre a kutató tudomány mai állása mellett választ adni nem lehet. Egy azonban bizonyos: nyelvi és néphagyományi emlékeinkben csodálatraméltó régiségek lappanganak, amelyeknek kikutatása fontos szerepet játszhatik ősvallásunk felderítésében. Népünk hit- és képzeletvilága tele van csodás elemekkel, boszorkányokkal, vasorrú bábákkal, lidércekkel, tündérekkel, táltosokkal, manókkal, garabonciás diákokkal, melyek mind-mind — ki tudja? — valamikor szerepet játszhattak az ősmagyarság vallásában. Mindezek úgy élnek a nép képzeletében, mint rendkívüli lények, kik állandóan köztük járnak, életük folyásába beleszólnak, sorsukat igazgatják. Egykor talán a magyar Olympus istenei lehettek, vagy valamely kultusz papjai, kikre az Isten csodás hatalma átszállott s most visszamaradtak az új világba, mint rég letűnt idők emlékei, régi hatalmuktól és tekintélyüktől megfosztva, a primitív nép fantáziájának termékeivel felruházva.

Népünk képzeletvilágának egyik jelentős alakja a *garabonciás diák*, kivel jelen tanulmányomban foglalkozom. Komjátinak „Szent Pál leveleinek fordítása”-tól kezdve, aki a bűvészkedésről szóló könyveket „garabonciás könyvek”-nek mondja, Mélius Juhász Péterrel keresztül a legújabb időkig megtaláljuk alakját a magyar irodalomban. Hol mint áldozatot bemutató pogány magyar pap, hol mint jövődömondó, vagy zivatart csináló táltos szerepel. Lehetőleg valamennyi alakjában törekszem bemutatni s ezért tanulmányomat két részre osztottam. Az első részben a néphit garabonciás diákját

ismertetem, a második részben a kutatás megvilágításának fényébe helyezve, ismertetem mindazokat a tudományos nézeteket, melyek a garabonciás diák eredetének kérdésében eddig előállottak, végül megkísérlem az adatvallomásokból alakunk keletkezésének némileg új magyarázatát adni.

Bár nem tartoznék szorosan a tárgyhoz, mégis amennyire tanulmányomat kiegészíti, az első részben a garabonciás diák tartozékairól, bűvös könyvéről és sárkányáról is meg kell emlékezmem; a második részben ezeknek külön tudományos eredetét illetően csak az eddigi megállapításokat van módomban ismertetni.

BEVEZETÉS.

A Magyarország 1924. évi július 1-éi száma a következőket közli:

„A mult hetekben Bián látták a garabonciás diákot és hogy igazi garabonciás diák volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy el tudott menekülni az elkeseredett falusi nép dühe elől.

Az első nagy vihar után, amely a templom tornyát is ledöntötte, az egyik biai atyafi hazafelé igyekezett. Künn érte a vihar a határban és hogy hamarább hazaérjen, a legelőn vágott keresztül. Egyszerre csak, pár lépésre maga előtt, egy meztelen embert pillantott meg a még mindig szemetelő esőben. A meztelen ember egy borjút őrzött. A biai atyafi nem ijedt meg, kérdőre vonta a fiatalembert, aki kijelentette, hogy a ruhája a kocsmában van, a faluban, szeretné, ha minél előbb kihoznák neki, mert fázik. A biai atyafi vállalkozott rá, hogy beszól a kocsmába és kiküldi a ruhát, de — csodák csodája — a meztelen ember ruhája nem volt a kocsmában. Gyanús volt a dolog és többen érdeklődni kezdtek a meztelen ember után, keresni kezdték, ez azonban a borjúval együtt nyomtalanul eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

Ekkor derült ki, hogy nem lehetett más, mint a garabonciás diák.“

Ki az a garabonciás diák, aki oly jelentős szerepet tölt be a nép képzeletében és sok írónak fantáziáját is megihlette?

Az egyszerű nép, mint az ember általában, mindenütt és mindenkor a számára rendkívülinek keresi a magyarázatát. Amit természetes alapon nem tud megmagyarázni, azt szellemek, illetve olyan emberek beavatkozásának tekinti, kiknek a természetfeletti lények és erők fölött hatalmuk van.

Ilyenek a varázslók, vagy ősi magyar néven táltosok. A táltos fogalma alá tartozik a garabonciás diák is, az időjárásnak ez a korlátlan hatalmú ura.

I.

a) *A garabonciás a népies hit megvilágításában.*

Rendesen hosszú, rongyos, fekete köpennyel a vállán, könyvvel a kezében, mint ágrólszakadt szegény deák kopog be a garabonciás diák a házba. Tejet, kenyeret, vagy tojást kér. Sok nem kell neki, de nem szabad kimérni, hanem egész köcsög tejet, egész darab kenyeret kell eléje tenni. Ahol szívesen látják, ott mitől sem kell tartani. De ahol megtagadják kérelmét, ott — sárkányán lova-

golva — rettentő viharral, jégveréssel bosszulja meg a rajta esett sérelmet. Ipolyi írja Magyar Mithológiájában (214. l.), hogy átkukra szélvész kerekedik, jégeső, zápor veri el a terményeket és szőlőket. Ők gerjesztik a villámot és a mennydörgést. Ilyenkor a nép sötét felhőkben látja alakjukat, nyitott könyvből olvasva köpenyükön ülnek, vagy sárkányon száguldanak.

Csokonai a „Dorottyá”-hoz írt jegyzeteiben a garabonciásról így ír: „A' Garabontzás deák felől az a mese van Népünknel, hogy sárkányon jár és a' forgószelet ő támasztja, kivált ha, ahol rongyos köpenyegjében kéreget, tejet és-kását nem adnak néki.” (1813. évi Bécsi kiadás, 28. jegyzet.).

Ipolyi hivatkozik Karcsayra (214. l.), aki azt írja, hogy a garabonciások többnyire tejet és kenyeret kérnek. Jaj annak, aki azt nem adja meg nekik, amit kérnek. Ahol kapnak, ott a kezdetlen köcsögből maguk veszik ki részüket s az egész darab kenyérből maguk vágnak egy darabkát (Ipolyi szerint kivágják a kenyér belét), s áldást mondanak a házra: „Adtál, adól is, volt is, van is, lesz is”. Ha elutasítják őket, így fenyegetőznek: „Asszony, vagy gazda! Megbánod tettedet, majd adnál örömet egy fertály óra múlva, de késő leszi!” (Karcsay: a Csepel-sziget babonái, Új M. Múzeum, 1851—52. évf., 499. l.). A Szalonta-környéki néphit szerint: „Maj annál még, tő gazdasszon egy óra múlva, de mán akko kiső lesszi!” — s bosszújában tűzzel emészti el a falut, jéggel teszi tönkre a határt, néha halált is küld megsértőjére. (Ethn., 1914, 317. l.). Ipolyi szerint: „Ha nincs, ne is legyen!” — s a következő pillanatban hatalmas szél támad, mely a ház tetejét leveszi, falait bedönti. Lázár Béla írja az Ethnographia első évfolyamában (277. l.), hogy forgószelet, jégesőt, ragyát küldenek az emberekre, megfejik a kútágast, véres tejet adatnak a tehénnel, kifecamítják a gyerek lábát, megigézik a gyereket, stb.

Egyszer Nemespannon megjelent a garabonciás diák s fekete tehéntől tejet és fekete tyúkoktól való tojást kért. De az egész faluban nem volt egyetlen fekete tehén és fekete tyúk sem. Emiatt a diák szörnyen felbőszülve megfenyegette a bírót, hogy másnap minden ház tetejét leszedeti a sárkánnyal. A következő napon tényleg szörnyű vihart csinált a garabonciás diák, a házak tetejét mind lesöpörte, a fákat pedig tövestül kicsavarta. Az emberek látták a kétfejű, szörnyen hosszúfarkú sárkányon ülő diákot a felhők között lovagolni. (Ethn. 1927, 124. l.)

Asbóth is említi (Archiv für Slavische Philologie IV. köt. 623. l.), hogy Budapesttől nem messze egy kis helységbe egy vándorlegény jött este, nagy kalapban, szürke köpenyben és éjjeli szállást, valamint ennivalót kért. De kijelentette, hogy csak a fekete tehén tejét s a fekete tyúkok tojását eszi s ha mászt hoznának, hatalmas viharral szétveri az egész házat és jégesővel árasztja el a vetést.

A kalotaszegi néphit szerint a jégghordozó gorboncás, vagy gorgoncás hordja a jeget, aki marhaszarvnyelű nagy bottal jár, tojás az egyetlen eledele „s ha valaki a kérését megtagadja, úgy ászkából a botjával, hogy jégesőt hoz magával az ellenkező ember földjére”. (Ethn., II. évf., 267. l.)

Csokonai a „Dorottyá”-ban így írta le a garabonciás diák általtelt vihart:

„Felkeveredvén a vidi pusztáról,
Vagy a Szent-Gellértnek borstermő szirtjáról,
Zablás sárkányán a garabonciás diák;
Már a forgószéltől csikorognak a fák,
Ropog a pásztornak kunyhója fedele,
Kavarog a vetés, a víz habbal tele,
Egyébütt csendesség látszik völgyön-hegyen,
Csak ott van fergeteg, ahol ő átmegyén,
Toll, kóró, falevél ringy-rongy egyet-mással,
Zúg a poroszlopban forgó karingással,
A megrémült banya teheneket fejet,
Háza oltalmáért készíti a tejet.”

A Feketekörös völgyében történt, hogy egy helyen munkások szalonnát sütöttek. Odament hozzájuk a garabonciás és enni kért, de az emberek elkergették, hogy menjen először dolgozni, szolgálja meg, amit kap. Erre a diák eltávozott, de fél óra múlva hatalmas felhő kerekedett s tönkretette az egész határt. (Ethn. 1916, 82. l.)

Ha a matyók találkoznak a garabonciással, tudják, hogy „lesz itt haónap olyan ítélet, a minnyelő még nem vaót ebbe ja határba” s hogy az eljövendő viharban az „istennyila” be ne üssön a házba, azt a „háromkirályok vizivel” körülszentelik, az ajtót, ablakot bezárják, szentelt gyertyát gyujtanak, a virágvasárnap szentelt barkát az eresznek az ajtó fölötti részébe dugják s ha a villámlás és mennydörgés nem akar szünni, a kürtőben elégetik. (Ethn. 7. évf., 365. l.)

A szőregiek a vihart s a garabonciás diáknak a viharban való szerepét így beszélik el: „A tátosok esőjjé vijaskonnak egymással. A tátosoknak van lovuk, a sárkányokon járnak, mikor gyün a vihar, zöng az ég. Mikor szemkösz villog az ég, a törökországi, mög a magyarországi tátos vijaskonni készül. Mikor a tátosok a kargyukat összeütik, akko zöng az ég, ijenkő irdajják egymást. Akinek jó szöme van, nézzön oda, ha mögnyílik az ég, mögláthattya mijen irdas a tátos keze a kardvágásoktól, mög hogy hogy gyün a tátos a sárkányon. Az istennyila se ögyéb, mint a kard szikrája.” (Ethn. 1917. évf., 264. l., 6. jzet.)

Asbóth írja (id. h. 622. l.), hogy a mult század közepetáján a nép egy erős jégverés után egy, a mezőn áthaladó vándorlegényt, garabonciásnak nézett és agyonütött.

A garabonciás diák ellen csak harangozással lehet védekezni, mert a harangszót nem szereti. „Olyan az neki, mintha kutya harapdálna” — tartják a baranyaiak. Ha harangoznak, kitisztul az idő. A baranyamegyei Püspökbogádról való Bodor Jánosné Kis Éva elmondta Madarassy Lászlónak, hogy a szépapja egyszer szántogatás közben találkozott egy garabonciással, akit megvendégelt ott a mezőn. Ez a diák elpanaszolta, hogy a falu kutyái (értsd: harangjai) igen harapósak, különösen a kisebbik. Még be sem megy a faluba, máris harapdál. — De, ha a haranggal már egyszer öngyilkosnak harangoztak, nincs foganatja. (Madarassy: i. h., 7. l.)

De a garabonciás diák nemcsak előidézi, hanem el is tudja hárítani a jégverést.

Egyszer tejet kért egy gyantai embertől s az nemcsak, hogy jó szívvel adott neki, hanem ott is marasztalta éjszakára. Este beszélgettek, majd lefekvés előtt így szólt a garabonciás: „Hajnalban nézz ki az ablakon napkelet felé!” A gazda így tett s látta, hogy az égen egy sárkány és egy bika rettenetes viaskodást visznek véghez. Végül is a bika győzött. (Ethn. 1916, 82. l.)

A kalotaszegiek azt tartják, hogy a jeget összeszedi egy kupába s arra önti ki, amerre akarja, hogy a vihar vonuljon. (Jankó János: i. m. 190. l.)

Lássuk most, mit tart a néphit a garabonciás diák *eredetéről*?

Ipolyi a Magyar Mithológiában (215. l.) említi, hogy azokat a gyermekeket, akik foggal születnek a világra, hétéves korukban elviszik a gonoszok s garabonciás diákokká nevelik.

Szalonta vidékén úgy tudják, hogy a garabonciás diákok a keresztleletlenül elhalt kisdedekből lesznek, akiknek tetemét a föld nem fogadja be. Ezért pár nappal eltemettetésük után felkelnek sírjukból s a felhőkbe repülnek, ott lesz a tartózkodási helyük. De a földre is jogukban van visszajönni. Ha a keresztleletlenül elhalt kislányok bal névtelen ujját levágják, azzal világítani tudnak maguknak. (Ethn. 1914, 316. l.)

A fogakkal született fiú, hacsak a bába a fogát észre nem veszi s ki nem szedi, garabonciás diák lesz. Bárhogy is ügyelnek rá, hatéves korában a garabonciások ellopják, zsákba teszik, malomkövel lepréselik s elviszik. Mikor mindenféle mesterségre kitanították, lovat adnak alája s útjára bocsátják, hogy folytassa garabonciás mesterségét. Ha koldulás közben valahonnan elkergetik, felül sárkánnyá átváltozott lovára s rettentő jégvihart küld a vidékre. (Kis-kunfélegyházai néphit. Ethn. 1906, 230. l.)

A baranyamegyei hit szerint váltott gyerek, aki két fogsorral születik s hétéves korában — bárhogy vigyáznak is rá — magától elmegy. (Madarassy: i. m. 6. l.)

A borsodi matyók garabonciás diákja foggal születik. Az ilyen gyermek „tátos”, de csak hétéves koráig. Akkor érte jönnek az erősebb tátosok, akik „füstös bikává” változnak át s birokra hívják a gyermeket. Ha erősebb náluk, garabonciás diák lesz belőle; de ha gyengébb s a küzdelemben fogait elszedték, fogak nélkül, mint közönséges ember tér vissza a „próbából”. (Ethn. VII. 364. l.)

A göcsejiek garabonciása fogakkal, mégpedig 3—4 rend foggal születik. Az ilyennek „Isten különösleg aszt rendűtő, hogy gabroncás diák légyen”. Már gyermekkorában oly erős, hogy félkézzel embereket dob a levegőbe. Nem is csoda, hisz „hét esztendő át iszopik”, azután odaszökik, ahol kincsek vannak. Ezeket garabonciás korában ő őrzi s jutalom fejében egyeseknek megmutatja. Hogy „gabroncás” lehessen belőle, 13 iskolát kell elvégeznie. Mivoltát messziről meg lehet ismerni: elfelén nagy tarisznya, kezében könyv s karján zsinóros kantár van. A könyvekből érthetetlen szavakat mormol. Mikor valahová beállít, így mutatkozik be, aludttejet kérve: „Gabroncás diák vaok!” Csak ott kér, ahol tudja, hogy van is és ha

nem akarnak adni, megmondja, hogy hol tartják a tejet és hány fazékkal. Mást is elfogad a tejen kívül. Ahonnan elutasítják, vagy megpirongatják, oda vihart küld. (Gönczi: i. m. 174—175. l.)

Egy másik verzió szerint, mint alább látni fogjuk, a fog kihúzása mitsem használ. A foggal született gyermek predesztinálva van arra, hogy garabonciás diák legyen belőle.

Asbóth írja, hogy az általa ismert néphit szerint az olyan gyermekek, akiknek a rendes fogsoruk mögött is van foguk, garabonciások lesznek. Az ilyen fogat ugyan ki lehet húzni, de ezzel a bajt egyáltalán nem lehet elhárítani. Amikor a gyermek hétéves lesz, megjelennek a garabonciások, magukkal viszik s a saját mesterségükre nevelik. (Arch. f. Sl. Phil. IV. k. 622. l.)

Sok helyen a boszorkány fiainak tartják s ilyenkor legtöbbször az ördög az apjuk. De legyenek bárki fiai is, egy a fontos, hogy végezzék el a 13. iskolát. Ennek az iskolának az elvégzése az általánosan uralkodó néphit szerint feltétlen kelléke annak, hogy valaki garabonciás diákká lehessen. Amikor azt láttuk, hogy az egyes vidékek hite szerint az elrabolt gyermekeket a garabonciások felnevelik, a felnevelés alatt mindenütt a 13. iskola elvégzését kell értenünk.

Karcsay (Ipolyi: i. m. 214. l.) szerint a garabonciások oly diákokból lesznek, akik a 13. iskolát elvégezték s a szerencse kerekén nem pusztultak el. Az a diák, aki 12 iskolát már elvégzett, elmegy messze messze országokba, hegyen, vizen és tengereken át, míg végül egy barlangba jut, ahol már több társát ott találja. Amikor mind a tizenketten együtt vannak, felülnek a szerencse kerekére, mely szélesebben elkezd velük forogni. A sebes forgás következtében egy okvetlenül lebukik, ezért félve ülnek rá, mert nem tudhatják előre, hogy ki fog közülük elveszni; de a halálra mindannyian elszántak. Akik azután kiállották a nehéz vizsgát, garabonciás diákokká válnak s szétszóródnak a nagyvilágban rongyos köpenyben, megtépett gunyában, széles karimájú kalapban, garabonciás mesterséget folytatni.

A 13. iskola elvégzésének szükségességéről tesz említést Lázár Béla is az *Ethnographia* első évfolyamában (277. l.). A garabonciás diák fogakkal jön a világra. Az ilyen gyermek 13 iskolát végez, mely után az ördög fogja lecke alá őt is és társait is. Tizenhárman, más verzió szerint tizenketten vannak. Majd felülnek a szerencse kerekére, melyről egynek okvetlenül le kell bukni. A többi garabonciás diák lesz s mint ilyennek hatalmában áll az időjárást korlátozni, büvéskedni, jósolni. Gömör megyében, Hangony községben, 1895 nyarán megjelent egy ismeretlen ember s mindenkinek meg tudta mondani, hogy mennyi pénz van a ládafiában s akárhogy is volt elzárva, ki tudta onnan venni. Nem nehéz kitalálni, hogy garabonciás diák volt. Egy parasztnak a házába is elment, de mert az nem akart neki enni adni, úgy megigézte, hogy nem tudott helyéből megmozdulni. Majd ezt mondva: „Ott legyek, ahol akarom!” — egyet fordult s a másik percben már repült. (Ethn. VII. k. 382. l.)

Jagić (id. h. I. r. 11 pont) a délszláv garabonciás-hit ismertetésében közli azt a felfogást, hogy a 13., vagy másképp fekete iskolában csak 12 diák van egyszerre. Az iskolaév végén a tanító 11 könyvet hoz s azt a diákok közé dobja. Egynek nem jut a könyv

vekből. Ez az egy külön-könyvet kap, melyből meg kell tanulnia, hogy hogyan kell a sárkányt megfékezni s uralma alá kényszeríteni, ami ezentúl az ő külön mestersége lesz.

Ugyanitt írja, hogy a garabonciás diák a 13. iskolát Bolognában látogatja. Az ilyen diákoknak egy hatalmas, tizenhárom küllővel ellátott kerekük van. Mindegyik küllőre felül egy-egy diák s azt elkezdik gyorsan forgatni. Aki a leghamarább elrepül, az az igazi garabonciás diák s az megy a faluba koldulni.

A szalontaiak azt hiszik, hogy a garabonciások igen tanult emberek s 13 iskolát járnak (Ethn. 1914, 316—317. l.). („Hát Csokonajirul nem hallott még? hisz az is ien garboncás diák vót!“) Ismertetőjelük a kettős alsó fogsor, rongyos ruha, kezükben hosszú, hántott fütőkös, a zsebükben paszuly szemek vannak. Többnyire akkor járnak, amikor a szél dudál s útjukat elhullatott paszuly szemek jelzik. Faluról-falura járnak, de hogy honnan jönnek s hová mennek, azt senki sem tudja. Szereplésük mindössze 7—22 éves korukig tart, azután éppoly rendes emberek lesznek, mint a többiek. De ezen pár év alatt állandó összeköttetésben vannak a táltosokkal és lidércekkel. Ha hét éves korukban lefekszenek a sírdombra, megálmodják a füvek titkát. Kezüket botjukon le s föl huzigálva meg tudják fejni a tehenet, jósolnak, varázsolnak, hatalmukban áll korlátozni az időjárást, fehér s fekete bikává változhatnak át. Miután gyűlölik egymást, ha találkoznak, tüstént egymásnak mennek s ilyenkor mindenütt esik az eső, csak ott nem, ahol ők szélvihar alakjában veszekednek.

Ennek ellentmond a nógrádi néphit, mely szerint összesen tizenkét garabonciás diák van, testvérek s együtt élnek a rozmaringerdőben. Itt igen jó dolguk van, de egész évben nem esznek semmit, hanem csak egy követ nyálnak, amit Amerikából hoznak. Az évnek bizonyos napján azonban lejönnek a földre, összefogdossák a sárkányokat s azokon nyargalnak. Egyedüli eledelük ilyenkor is az édes tej. (Kandra K.: Magyar Myth. 181. l.).

Jagić közli még (az Arch. f. Sl. Phil. II. k.-ében, VII. p.) Vuk Karadzics leírását a garabonciás diákról. A 12. iskola elvégzése után — mint a szerbek és horvátok tartják — bizonyos diákok Vrszino Kólóra mennek, hogy befejezzék tanulmányaikat s fogadalmat tegyenek. Hogy mi az a Vrszinó Kóló s hol található, azt senki sem tudja. Mialatt egy könyvből olvasnak, a 12 közül 1 eltűnik. (Elvitték az ördögök, vagy a vilák.) Horvátországi lakosok elbeszélték Vuknak, hogy a Velebit-hegység alatt egy falunak kell lennie, névleg Vrziči, afölött a hegy csúcsának egy helyét Vrszinó Kólónak nevezik, ahol a vilák táncolnak. Sajnos, Vuk nem említi sehol, hogy hol s hová való horvátok vagy szerbek adták neki a fentebbi adatokat a Vrszinó Kólóról s a garabonciásról, így jelentősebb értéket nem lehet neki tulajdonítani. Az ismertetett adatokkal összehasonlítva ugyanis, mindaz, amit a garabonciásról mond, nem új előttünk, de a Vrszinó Kólóról egyetlen mondatban sem lehet hallani. Jagić azt tartja, hogy ez a név nyilván megfelel ama küllős keréknek, melyről már annyit hallottunk — de átvitt értelemben — s jelenti azt a helyet, ahol a vilák táncolnak. Állításának

igazolásul a nyelvi kifejezés figyelembevételére hivatkozik. A horvát és szerb nyelvben ugyanis ez a szó: „kóló“, nagyon sok értelmű. Így jelenti mindenekelőtt a kereket, azután a kört, körtáncot, sőt azt a helyet is, ahol ezt a táncot járják. Vuk „A szerb nép élete és szokásai“ című művében iparkodik a Vrszinó Kóló jelentőségét kutatni, sok író és költőt sorol fel, akik ezt a szót használták, de pozitívumhoz nem tud jutni, csupán feltevésekre alapít. A vilino kóló elnevezés általános, de a másik nem.

A lengyelek egy népmondája szerint a garabonciás a Lysei Gora-hegységben nyeri kiképzését.

Éppen csak megemlítem még, hogy az oláhok garabonciás diákját is az ördög tanítja ki mesterségére, de nem 13, hanem csak 7 évig jár iskolába s mikor onnan kikerül, olyanokat hazudik, hogy a hallgatónak a hajaszála is égnek mered tőle. (Ethn. I. k. 282. l.).

A 13. iskola elvégzése után tehát a garabonciás diák megkezdí a már részben ismertetett működését s ha közeledik egy sötét felhő, a nép rettegve mondja: „Jön a garabonciás diák!“ Ha záporosó volt valahol, akkor az emberek „látták a garabonciás diákot a földig leereszkedni“. Ha a forgószél tölcseért csinál, rámutatnak: „Ott szalad a garabonciás diák“. (Asbóth, id. h., IV. k., 622. l.).

b) *A garabonciás diák bűvös könyve.*

Jelen értekezés elején említés történt arról, hogy amikor a garabonciás diák a faluban megjelenik, könyv van a kezében. A későbbiek során láttuk, hogy a 13. iskola elvégzése után ez iskolának diákjai közt tanítómesterük könyveket oszt szét s akinek nem jut, az külön kap egy, a sárkányra vonatkozó könyvet. Ezeket a könyveket hívja a nép *fekete* vagy *bűvös könyveknek* s a garabonciás diák hatalma főképen a kiolvasásban áll, amit ezen bűvös könyvből, Ipolyi szerint a bölcsesség könyvéből szokott végezni. Több helyen hallottam, hogy ebből a könyvből senki más nem tud olvasni, csak a garabonciás diák (ezért „bűvös könyv“), de ezzel ellenkező esetről is hallunk, melyek egyszersmind azt is bizonyítják, hogy mekkora erő rejlik egy-egy ilyen könyvben. Így például Ipolyi beszéli fentemlített művében (216. lap), hogy egyszer egy paraszt befogott ökreit hajtotta az úton, midőn egy züllött embert talált, akinek a vállán batyu függött. Kérésére a paraszt felvette őt a szekérre. Ez batyuját a löcsre akasztotta s mert fáradt volt, elaludt. A paraszt igen kíváncsi volt, hogy mi lehet a batyuban, kinyitotta s egy könyvet talált benne. Amint a könyvből olvasni kezdett, szeme megakadt ezen a szón: „felmegyünk“ s az út — csodálcsoadása — egyszerre emelkedni kezdett. Mind feljebb és feljebb haladtak, végül oly magasan jártak, hogy a nap már pörkölte az ökrök bőrét. De a paraszt szeme mereven rászzegezödött erre a szóra s nem tudta levenni róla. Ekkor a nagy hőségtől felébredt a vándorlegény, kikapta a paraszt kezéből a könyvet s ezt olvasta belőle: „lemegyünk“, mire a szekér nemsokára a földre ért. „Szerencséd — mondta most a könyv gazdája —, hogy a könyvet be nem csuktad mielőtt a „lemegyünk“-et olvastam, mert lezuhanva ízzé-

porrá zúzódtunk volna!“ A paraszt azonnal látta, hogy garabonciással van dolga s ezért megfogadta, hogy holmi ringy-rongy embert többé nem vesz fel a kocsijára.

Ugyancsak a bűvös könyv nagy erejét példázza a következő történet is:

Volt egyszer egy pásztorfiú, aki munkáját igen hűségesen teljesítette. Ezért gazdájától, aki maga az Úristen volt, egy könyvet kapott ajándékkul, azzal a meghagyással, hogy azt otthon, atyja udvarán nyissa fel. A szegény fiú úgy tett, amint gazdája meghagyta neki, hazament, atyja udvarán felnyitotta a könyvet s abból marhacsordák, juhnyájak stb. jöttek elő, úgy, hogy igen gazdag ember lett belőle. (Ipolyi: i. m. 218. l.).

Bűvös könyvek létezéséről népünk igen sokat tud. Így például tudja, hogy Mátyás királynak is volt egy ilyen könyve. Mikor egyszer álruhában Konstantinápolyban járt, a törökök ráismertek, elfogták s a csonkatoronyba zárták. Ő — mikor össze akarták kötni — csak annyit kért, hogy jobb kezét hagyják szabadon. Kérését teljesítették, mire — miután az ajtót már rázárták — elővette bűvös könyvét, kinyitotta s azonnal három ördög jelent meg. Ezek visszavitték a nagy királyt Budára, a csonkatornyot szétrombolták s a török szultánt is feleségével együtt Budára vitték. (Ipolyi: I. m. 218. l.).

Bűvös könyvének köszönhette nagy erejét *Hatvani István* debreceni professzor is. Egy nagypéntek éjszakáján — viharos, sötét éjszaka volt — Hatvani Debrecenben a Cegléd-utcai temetőnek keresztútján egy fekete köpenybe burkolózva bűbajos imádságát végezte. Majd hétszer megdobbantotta lábával a földet, mire az ugyanannyiszor megrendült. A hetedik rendülés után megnyílt s lángoktól körülvéve egy nagy kígyó bűjt elő belőle, szájában könyvvel. Hatvani balkezevel kikapta a kígyó szájából a könyvet s hazasietett. Tudta, hogy a földi lelkektől egymásután három lehetetlen dolgot kell kívánnia, ha kinyitja a könyvet s akkor azok rabszolgái lesznek. Rövid gondolkodás után kinyitotta a könyvet s erre megjelentek a rab lelkek, kiknek érkezését a nyárfalevél suttogásához lehetett hasonlítani. Hatvani a következőket követelte tőlük: 1. Hozzák el neki idei bagoly tavalyi tojását. 2. Szerezzenek egy szólni tudó néma gyereket, vagy a világon található összes szórszálakat vágják négyfelé s minden egyes részt fúrjanak ki pipaszárrá. 3. Gyűjtsék össze Cicerónak a halála után írt műveit. Mivel a lelkek ezeket a kéréseket nem tudták teljesíteni, rabjai lettek. (Tóth B.: Magyar ritkaságok. A Magyar Faust. 39—40. l.).

De Hatvani bűvös könyve csak az ő számára jelentett hatalmat, mert aki nem tudott vele bánni, azt a rablelkek nem szolgálták, hanem megölték. Így például volt egy Füzesi nevű diákja, aki elhatározta, hogy valami megbántás miatt megbosszúlja magát Hatvanin azáltal, hogy könyvét megszerzi. Ez sikerült is neki. Tudta, hogy most három lehetetlen dolgot kell kívánnia, ha megjelennek a rab lelkek. Első kívánsága sikerült, nem tudták teljesíteni: hogy tudniillik a világ összes lószőreit szedjék össze és hasogassák pipaszárrak. De amikor másodszor — megijedve a külső

zajtól s azt hive, hogy Hatvani jött haza — azt kérte a lelkektől, hogy a professzor házát rombolják össze, ennek megtörténte után, mivel nem volt kérésében lehetetlen, Füzesit darabokra tépték. A professzor hazatérve, látta a szörnyűséget. Füzesi testét összevarrta, de mivel fel nem támaszthatta, belékényszerített két rab lelket, hogy a diák a közeledő egzámeneken ne hiányozzék. A vizsgán a pseudo-Füzesi fényesen felelt, de midőn a mögötte ülő barátja hozzá sűgva az Isten nevében kért tőle valamit, egyszerre két sárkányvérrel pettyegetett, viperaszínű bagoly repült ki rémes sikoltással az ál-Füzesi száján s mintha csak puskaporral vetették volna szét, elszóródott minden egyes tagja. A halálbaglyok egy szempillantásig a szobában repkedtek, majd megnyilván a kőfalak, azon kirepültek. A professzor tartván a következményektől, öklével a katedrára ütött, mire Füzesi szétoszlott tetemei eltűntek s a feledékenység fátyola borult a hallgatóságra. A tetemet a kollégium fundamentumának legalsóbb részeibe rakták le. (Tóth B. i. h. 50—53. l.).

Talán nem érdektelen, ha megnézzük, hogy mi is volt Hatvani bűvös könyvében. Nagy Lőrinc volt az a szerencsés halandó, aki ebbe a bűvös könyvbe betekintést nyert s ott egy pár utasítást talált. Egyiket-másikat ideiktatom:

— A varjútojást főzd meg tiszta vízben, akkor tedd vissza a fészkéhez. A varjú eljövén, a főtt tojást megismeri és elmegy a veres-tengerhez; onnét hoz három kövecskét, melyekkel, ha megilleti a tojást, az menten nyers lesz. Lopd el akkor a fészkéből a három követ, melyek közül az egyik fejr, a másik fekete, a harmadik pedig veres. A fejérnek ez lesz a haszna: tedd a szádba, nem szomjazol; a feketének: tedd a zsebedbe, nem fogy el a pénz belőle; a veresé ez: tedd a gyűrűdbe, mindenki, akit akarsz, szeretni fog.

— Szent György-napján, ha egy fejr kígyót meglátsz: annak fejét vedd el egy poltával és tedd belé egy gyűszűbe. Akkor egy borsószemet ültess a szájába. Harmadnap mulva ki fog kelni. Annak virágát szedd össze gondosan. Olyan orvosság lesz, hogy minden rossz nyavalyát meggyógyít.

— Minden péntek-napon tégy a zsebedbe egy krajcárt: azzal indulj a vásárra; add egy keresetlen koldusnak, de kérj vissza fél-krajcárt. Siess vele a boltba, hátra ne tekint. Végy azon egy kerek fokú tűt. Haszna az, hogy akárkinek is a haját belehúzza, szeretni fog.

— Ha meg akarod tudni a távollevő felől: él-e vagy halt? Végy egy rigótojást; kösd keresztül fekete selyemmel; akkor tedd a tűzbe és mondd háromszor: Pater noster. Ha elég a selyemszál: úgy él, ha pedig nem, meghalt.

— Ha farkast akarsz fogni: fogj előbb egy nyulat hétfőn; vedd ki az epéjét kedden; szárazd meg szerdán; a porával hintsd meg a húsát csütörtökön; vidd ki oda, ahol farkast akarsz fogni, pénteken; a farkas megeszi szombaton; el nem mehet és te megfogod vasárnap.

Hát ilyen utasítást tudott elolvasni és megjegyezni Nagy Lőrinc, de csak hetet, mert amikor a nyolcadikat akarta elolvasni, megjelent a tudós, kikapta kezéből a könyvet s így annak további tartalma titok maradt. (Tóth B. i. h. 47—48. l.).

Lakatos Ferenc homorodkeményfalvai napszámos tud arról, hogy Kolumbán József keményfalvi papnak is volt egy bűvös könyve, melynek segítségével egy pünkösöd délután befagyasztotta, majd újra felolvasztotta a kút vizét. A kolozsvári püspököt is megtréfálta, amikor ez ebéd közben arra kérte a papot, hogy tegyen valami praktikát — melyről oly sokat hallott —, ha tud. Kolumbán elővett egy könyvet, abból olvasni kezdett, mire hamarosan fél méteres szőlőtő nőtt ki a tányérokból és gyümölcsöt is hozott. Most utasította az asztaltársaságot, hogy mindenki vegye a kést jobbkezebe, a balkezevel fogja meg a szőlő tövét, illessze rá a kést, de csak akkor szabad vágni, amikor ő ezt mondja: „Vágják — le!” Tüstént vezényelte is: „Vágják!” — de itt megállott. A vendégek pedig várták, hogy mikor jön a „le”; de ez nem jött, hanem eltűnt a szőlő s helyette valamennyien az orrukát fogták s azon tartották a kést. (Ethn. 1929, 194—197. l.).

A világ meseirodalmában mindenütt megtaláljuk a bűvös könyveket. Az Ezeregyéj meséi tele vannak ilyen könyvekkel és Salamonnak is volt egy könyve, mellyel szellemeket tudott előidézni. Sőt az újszövetségi Szentírásban, Szent János Apokalipszisében is szerepel a hét pecséttel lezárt titkos könyv, melyet csak a Bárány tud felnyitni. (Jel. 5. 1—9.) Kálmány Lajos szegedvidéki mesegyűjtésében (165. l.) „Bandi” cím alatt megtaláljuk a bűvös könyvet, melyből a fiatal legény egyedül tud olvasni s olvasás útján felkelti álmából az elaltatott királykisasszonyt.

A XVIII. század végén Banovac József dalmata franciskánus szerkesztett „szláv lelkészek részére” horvát nyelven egy terjedelmes könyvet, amely a gonosz időjárás elleni átkokat és könyörgéseket tartalmazta s útmutatást adott arra nézve is, hogy mikor hogyan kell eljárni. 1767-ben Anconában jelent meg a könyv, címe: „Mezei áldásért és rossz időjárás ellen való könyörgések” s a babonákat nagy mértékben előtérbe helyezte. Így például a vihar közeledtére való harangozást nemcsak helyeselte, hanem mint kipróbált szert, a vihar elűzésére a legalkalmasabbnak tartotta.

A nép úgy tudja, hogy ez a könyv latinul van írva (talán azért olvashatatlan a nép számára?). Egy ilyen latinul írt könyvet — mint Tilbury-i Gervasius említi — Nápolyban is találtak, Vergilius sírjában s varázsművészetet tartalmazott. (Félix Liebrecht: Zur Volkskunde, 1876. 280. l.)

Ilyen bűvös könyvet kap a garabonciás diák is, ha elvégezte a 13. iskolát és ez egészen természetes is, mert az minden könyörgésnél vagy kívánságnál jelentékeny szerepet játszik s anélkül egy táltos semmit sem kezdhet.

Így a garabonciás diák a könyvből való kiimádkozás által űzi el a sárkányt. Leül a víz partjára, melyben — mint később látni fogjuk — a sárkány rendszeren tartózkodni szokott. Felnyitja fekete betűkkel, többnyire érthetetlen szavakkal teleírt könyvét, abból

olvas valamit, mire a sárkány kijön az olvasás erejére a vízből s azt a garabonciás elfogja. (L. Jagić: i. m. I. 6.)

Putnok vidékén volt a mult században egy hatalmas sárkány, mely nagy pusztítást vitt végbe a környék állatállományában. Egyszer csak megjelent egy őrszakállú, toprongyos ember, nagy szürke köpenyben s vállalkozott rá, hogy a sárkányt elűzi. Miután tejet és kenyeret evett, kiment a tóhoz és leült a partjára. Batyujából elővette nagy feketetáblás könyvét s olvasni kezdett belőle. Nemsokára fodrozni kezdett a tó színe, majd egy hatalmas sárkány bukkant elő belőle. Az idegen ekkor rádobta az előre elkészített kantárt, ráült a szörnyetegre s nemsokára eltűnt a felhők között. Azóta sincs sárkány Putnok vidékén. (Saját gyűjtés.)

Jagić említi idézett tanulmányában (I. 7.), hogy egyszer egy fiatal pap jött a kálniki plébánoshoz és latin nyelven élénk beszélgetésbe merült vele. (Mint később látni fogjuk, a horvátok papféle embernek képzelik a garabonciás diákot.) Éppen templomszentelés volt és rengeteg pap s hívő jött össze a szomszéd községekből. Az említett fiatal pap délfelé arra kérte az embereket, hogy mutassák meg neki azt a helyet, ahol a sárkány tartózkodik, ő majd elűzi. Mikor a tó elé vezették, elővett egy könyvet s abból olvasni kezdett. Nemsokára összesűrűsödtek a felhők, morajlani kezdett a tó, majd a vízből felütötte a fejét egy roppant nagy sárkány. Oly hatalmas volt, hogy amikor felbukkant, az egész környék rezgésbe jött. Most a fiatal idegen rátette a zablát, ráült s elrepült vele. Garabonciás diák volt.

Ugyancsak Jagić mondja el (I. r. 6.), hogy a garabonciás, ha el akarja üzni a sárkányt, jelentkezik a papnál, s az meghatározza, hogy száraz vagy zivataros úton üzze-e el? Első esetben borzasztó szélvihar áll be, mely mindent letarol. A második esetben hatalmas záporosó, jégverés támad, mely évekre elpusztítja a vidéket. Amint látjuk, két rossz között lehet választani, hogy a harmadik rossztól, a sárkánytól megszabaduljanak. Így jött egyszer egy garabonciás, kinek a nevét is tudjuk: Sveti Péter, Orehovecre a plébánoshoz s jelentette, hogy a sárkányt el akarja üzni, utasítást kér, hogy milyen módon tegye. A plébános az első módot jelölte meg. A selenczi emberek nem sokkal ezután látták, amint a garabonciás a Krcanjek-tóhoz ment, egy könyvet vett elő a zsebéből és olvasni kezdett. Amint egyre jobban elmerült az olvasásba, sötét felhők kezdtek gyülekezni minden irányból s egyszerre elsötétedett az egész környék. Majd egy zöldszínű szörny tűnt elő a tóból, melyre a garabonciás felült s a levegőbe emelkedett vele. Már jó magasan járt a sárkány, amikor farka még mindig a tóban volt. De amikor ezt is kiemelte, egyszerre rettenetes, hatalmas szélvihar támadt, minő még sohasem volt azon a vidéken s mindent letarolt. A vihar a repülő sárkány irányában haladt.

De nemcsak a sárkányt, hanem magát a garabonciás diákot is elő lehet hívni a bűvös könyv segítségével.

A szegény ember fia szolgálatba állt, de a gazdájától rábizott terhes munkát nem tudta elvégezni. Bújában elővett egy talált könyvet s elkezdett belőle olvasni. Azonnal megjelentek a gara-

bonciások s a szegény legényt megsegítették. De a segítség nem a munka elvégzésében, hanem abban állott, hogy a szolgálait nyomor-
gató gazda házát lebontották, az asztagból a búzát kiszedték stb.
(Ipolyi: i. m. 216. l.).

Az említett pár esetből láthatjuk, hogy mekkora hatalma van a bűvös könyvnek. Nem csoda, hogy népünk nem is tudja nélküle elképzelni a garabonciás diákot. Ezzel a bűvös könyvvel keríti hatalmába a diák a sárkányt. Hogy mi ez a sokat emlegetett rettenetes szörny, azt meglátjuk a következő fejezetben.

c) *A sárkány.*

Az előző fejezetben többször történt említés az esővel és ki-
olvasással kapcsolatban a sárkányról, lássuk most a nép fantáziá-
ján keresztül, hogy mi ez a rendesen hét-, kilenc- vagy tizenkétfejű
hatalmas szörny?

Eredetére nézve eltérő a néphit, az azonban általánosan el van
terjedve, hogy a sárkány segítségével csinálja az esőt a garabonciás
diák. Mondják, hogy az ördög tud átváltozni sárkánnyá. Erdélyben
hatalmas szárnyas lónak képzelik, mely a levegőben repül. A Mura-
közben azt tartják, hogy halból képződik; miközben ez az iszap-
ban mind mélyebbre ássa magát, mind nagyobb és nagyobbra nő,
míg végül eléri egy óriási gyík nagyságát. Hatalmas méreteiről
fogalmat szerezhethünk, ha tudjuk, hogy a föld alatti mozgásától az
egész környék rengésbe jön. Farka az egyik városban — ahol azt
egy kútba eldugta —, feje a másikban fekszik. Öreg békák és kígyók
is átváltozhatnak sárkánnyá haláluk pillanatában, vagyis metamor-
fózison mennek át. A göcsejiek hite szerint oly kígyó, gyík, rák,
béka, vadruca vagy kakas, sőt bármely állat sárkánnyá változhatik,
melyet hét évig ember nem látott. A sárhidai néphit azt tartja, hogy
a gyerekekből is lehet sárkány, ha az arra születik. Az említett hely-
ségben egy leány két foggal született s ha fogát ki nem húzták
volna, sárkány lett volna belőle. A kifejlődött sárkánynak a fején
taréja van, teste vörös pikkelyes. (Gönczi: i. m. 173. l.)

A baranyamegyeiek szerint a hétévig nem látott kígyó és béka
változik át sárkánnyá. (Madarassy: i. m. 6. l.)

Igen érdekes a sárkány eredetére nézve a Jagiétól közölt leírás.
(Arch. f. Sl. Phil. II. k., I. r., 4. p.)

Amidőn az emberek már nagyon elszaporodtak, az Isten vilá-
kat küldött a földre, hogy rájuk felügyeljenek s a gonosztól őket
visszatartsák. Ezek apró gyermekeket gyűjtöttek maguk köré s
minden jóra oktatták őket. Egyszer egy erkölcstelen anya gyer-
meke jutott hozzájuk, azonban nevelésükkel mit sem értek el, mert
a leányka felserdülve, maga is erkölcstelen lett s gyermeke is szüle-
tett, amiért a tisztességes asszonyok azután megvetették. A vilá-
nak nagyon fájt, hogy egy náluk nevelkedett gyermek ilyen útra
tévedt, ezért maguk közül háromat elküldtek a Jóistenhez, hogy
engedje meg a leányka megbüntetését s maguknak elégtételt vehes-
senek. Az Isten meghallgatta kérésüket s megengedte a leányka
megbüntetését, úgy, amnit ők akarják. Erre a világ azt határozta,

hogy változzék át egy rettenetes szörnyé, olyanná, aminőt a világ még nem látott, lakjék mocsárban s ivadéakai is legyenek hasonlók. Ennek a szörnyűségnek legyen ökör-feje, szamár-füle, sertés-orra, macska-talpa, denevér-szárnya, ló-törzse, kígyó-farka, vadkan-agyara, szájából lángokat okádjon, az orrából füstöt fújjon. Sóvárrogjon úgy ő, mint ivadéakai állandóan emberhús után. Ezen szörnyűség fölött tiszta ifjakkak teljes hatalmuk legyen. A szörnyűség s összes ivadékainak neve legyen sárkány s húsukat — melynek az a sajátsága van, hogy aki abból egy darabot a nyelve alatt tart, nem érez hőséget — az említett ifjak az emberek lehűtése céljából adják el. Ha azonban az ifjak rajtuk lovagolva a levegőn keresztülhaladnak, akkor örök emlékezetül az említett leány nagy vétkére, hatalmas vihar kíséretében jégeső támadjon, hogy az emberek szitkozódása reászálljon.

A büntetés teljesen ezen a módon ment teljesedésbe, a leány és gyermeke sárkánnyá változott át és így keletkezett a sárkányok neme. Még napjainkban is, ha az Isten meg akar büntetni egy országot, hatalmat ad a sárkánynak, hogy megmozduljon, melytől megrázkódik a föld, az emberek állandó félelemben élnek és addig kell gyermekeiket áldozatul a sárkánynak adni, míg egy tiszta ifjú őt meg nem öli.

Ebben a történetben összefoglalva megismertük mindazokat a tulajdonságait a sárkánynak, melyeket a nép általában neki tulajdonít. Tartózkodási helye ódon kastélyok alatt, mocsarak vagy tavak fenekén, ledőlt vagy kivágott fák alatt, partoldalokban, kútban van, mégpedig olyan helyeken, ahol a víz sohasem szárad ki. Népmeséinkben gyakran a kacsalábon forgó kastélyban, vagy az égig érő fa egyik levelén épített palotában van a lakása. (Solymossy: Ethn. 1929. Kny. 2. l., 4. pont. — U. ő: Ethn. 1923, 38—43.) Ha pocsolyában lakik, azt onnan lehet megtudni, hogy minden reggel napkelte előtt azon a helyen pára száll föl. A Babosdöbréte határában fekvő Sárkányrét (dicitur!) az ott tartózkodó sárkányok után nyerte nevét. (Gönczi: I. m. 174. l.)

Az emberek rettegnek tőle, mert többnyire emberhússal táplálkozik és állataikat is elrabolja. De tehetetlenek vele szemben, mert csak a garabonciás diáknak van fölötte hatalma. Volt egy országban egy sárkány, mely mindent el akart pusztítani, ha nem esik neki áldozatul minden ötödik évben egy leány. Egyszer egy cigányleányra került a sor, hogy a sárkány áldozatául essék. Azonban ez egy garabonciás diáknak volt a szeretője s ezért a diák elhatározta, hogy minden körülmények között megmenti kedvesét. Levágta egy halott asszony haját, szurkot, mézet, retket és fokhagymát kevert össze s ezt a masszát a közeledő sárkány szájába dobta. Miközben az azzal volt elfoglalva, hogy ezt lenyelje, a diák egy nyársat szúrt a sárkány középső fejébe, mely valamennyi közül egyedül volt halálosan sebezhető és így megszabadította kedvesét. (Jagíc: i. m. I. 14.).

A göcsejiek hite szerint az embert nem bántja, az állatokat azonban elragadja. (Gönczi: I. m. 174. l.)

Ha megérzi a sárkány, hogy a közelében valami élő állat tartózkodik, akkor kiemeli a fejét a vízből, lélekzetével magához vonja és elnyeli. A mult században a Krccanjek-tó mellett legeltették pásztorok teheneiket. Egyszer csak elbőgte magát egy tehén és nyomban rá eltűnt az említett tóban. A pásztorok biztosak voltak benne, hogy egy sárkány vitte el s azóta nem engedik állataikat a tó közepébe. Staragrábában két kisleányt, sok tehenet és más jószágot nyelt el, míg végül a garabonciás diák elkergette. (Jagić: i. m. I. 5.).

Karcsay szerint a sárkány akkor jön elő, amikor a garabonciás diák a már ismertetett módon bűvös könyvéből kiimádkozza. Ilyenkor megnyergeli s a fürgetegben villámsebességgel Szerecsensországba lovagol, ahol a sárkányt levágja, húsát igen drágán eladja a szerecseneknek, akik a szörnyű forráságot csak úgy tudják kiállani, hogy a nyelvük alatt egy darab sárkányhúst tartanak, mert ez hűsíti őket.

Ipolyi meséli el Magyar Mithológiájában (215. l.), hogy egyszer egy tanyai számadó juhász észrevette, hogy juhái naponta fogynak. Erdei fenevadakra gyanakodott, midőn egyszer észrevette, hogy a posványból egy hatalmas sárkány mászott elő két fiával s elragadott pár juhot. Az emberek — mikor ezt megtudták a juhásztól — nagyon megijedtek, attól tartva, hogy a juhok után rájuk kerül a sor. Egyszerre csak a juhászgazda házába belépett egy rongyos ruhájú, szálnalmas külsejű férfi, nagy fekete könyvvél a kezében, aki mindjárt tudta, hogy mi a baj s ajánlkozott, hogy ő majd elűzi a sárkányt, de előbb adjanak neki tejet és kenyeret. Azután a juhásszal kiment a víz partjára, kikészített három kötőféket, majd elővette bűvös könyvét és olvasni kezdett. Nemsokára kijött a sárkány, azt a garabonciás a kötőfékkel megkantározta, majd kiolvasta a két fiát is, kiket a juhásznak kellett segíteni megfékezni. Most ajánlatot tett, hogy szálljon vele Szerecsensországba a sárkányon. Egyszerre három sötét felhő támadt és villámsebességgel felszálltak. Repülés közben a szél lekapta a juhász kalapját, mire az kiabálni kezdett, állnának meg egy kevéssé, hogy felvehesse. De a garabonciás ezt válaszolta: „Hó, hó, hol van az már, száz mérföldre tőlünk.“ Útközben majd rettentő vihar közt, majd meg szélsendben repültek, amit így magyarázott a juhásznak a garabonciás: „Most olyan emberek felett megyünk, kik megsértettek.“ — Majd: „Most meg jószívűek között, akiket meg kell ki-mélni.“ Végre, amikor már olyan meleg lett, hogy a nap pörkölő sugarait alig tudták kiállni, egy oly népfaj közt szálltak le, mely — hogy a nap olvasztó hőségének ellenállhasson — sárkányhúst hord a nyelve vagy a hóna alatt. A sárkányhús ugyanis jéghideg és hűsíti viselőjét. A garabonciás diák itt megölte a sárkányokat, húsukat darabonként egy fontért eladta s annyi aranyat szedett össze, hogy a juhász a maga részét haza sem tudta vinni. Jagić egy hasonló történet elbeszélésében hozzáteszi, hogy a juhásznak — mint később elmondta — egy évre volt szüksége, hogy hazatérjen. (Jagić: i. m. I. 8.).

A palócok azt tartják, hogy a sárkány, melyen a garabonciás (náluk barboncás) diák lovagol, csinálja a vihart és a zivatart, de csak a diák akarátára. (Ethn. I. 277—285. l.) A horvátok szerint

a repülő sárkányt vihar és villám ostromolják. Ők úgy tudják, hogy a diák nem Szerecsenországba, hanem Arábiába lovagol s húsát ott adja el. A szerbek szerint a diák napkeletre lovagol a sárkányon s ott nem a sárkány húsát, hanem a bőrét adja el, melyből minden embernek a nagy hőség miatt egy darabkát a nyelve alatt kell tartania. (Jagíc: I. m. I. 10.)

A múlt században az egyik év augusztus 29. napján egy földet szántó paraszt látta, amint a garabonciás diák, kezében hatalmas könyvvel, a halozini mocsarakból előcsalta a sárkányt s azon Varazsd felé lovagolt. Valahányszor a sárkányt sarkantyújával megérintette, jégeső hullott. Amidőn Varazsd fölé értek, a sárkányt erősebben hajtotta, nehogy az odavaló boszorkánymesterek őt észrevegyék. Ezen sietségben elvesztette a diák a kalapját, melyet később az emberek megtaláltak és elégettek. (Jagíc: i. m. I. 12.)

A sárkánynak a zivatart és égiháborút hozó ereje a farkában összpontosul a horvátok hite szerint. (Jagíc: I. m. VI.)

Szörnyen hosszú farkával a felhőket és a dörgést irányítja. Amerre a farkát lendíti, vagy ahová üt, oda becsap a villám, vagy hatalmas felhőszakadás keletkezik, mely mindent elmos. (Jagíc: I. m. VI.) Göcsejben a felhő eleibe való harangozás a sárkányt erősen szorítja, gyorsabb repülésre készíti s ilyenkor erősebben esik a jég. Azt mondják, hogyha a gabroncás békából és kígyóból lett sárkányon lovagol: eső, ha pedig rákból lett sárkányon lovagol: jég esik. (Gönczi: I. m. 175. l.)

A kalotaszegiek szerint a mennydörgés a sárkány kotlása, a jégeső a tojása. Ha a villám lecsap, akkor két sárkány harcol egymással. (Ethn. 1912. évf. 160. l.)

Aki a sárkány szívét megeszi, az megérti az állatok nyelvét s aki testét a vérével bekeni, az mindenféle megsebzés ellen megvédi a bőrét. Ezt másutt is megtaláljuk. (Sigfried-monda.)

A garabonciás magával vitt egy fiút keletre s ott lelőtte a sárkányt. Máját és szívét megsüttette, de a fiúnak szigorúan megtiltotta, hogy a szívből egyék. Ennek ellenére evett belőle s igen ízlett neki. Amikor azután kiment az udvarra és nézte, hogy hogyan pörlekednek a tyúkok, azok beszédéből mindent megértett. Ezen nevetett a fiú. Amikor a diák megkérdezte tőle, hogy min nevet, elmondta, hogy mit beszéltek egymás közt az állatok. A garabonciás tüstént tisztában volt azzal, hogy a fiú tilalma ellenére evett a sárkány szívéből. Ezért valamit beadott neki, amitől a sárkány szívét kihányta s többé nem értett az állatok nyelvén. (Asbóth: I. m. 624. l.)

A sárkány húsa nemcsak a forró égővi emberek hűsítésére szolgál, hanem az erdélyiek szerint a garabonciás diák is állandóan a nyelve alatt hord belőle egy darabkát, mert fenn a magasban, a nap közelében, szörnyű hőség van. Ha egyszer felszállt a sárkányra — mondják Kolozsvárott —, két évig nem jöhet le. (Ethn. XII. 219. l.)

Kenesén, ha a sárkány felszáll a felhőbe, onnan hét évig nem jön le. A szegedi néphit a vihart tátorjának nevezi és ebben látja a sárkányt.

Bánáti szerb néphit szerint az égben több sárkánykirályné van, akik minden évben egyszer csatát vívnak és közülük a leggyengébb elpusztul. Ahová az ilyen királyné leesik, azt a mezőt hét éven át minden évben elveri a jég. (Ethn. XV. 316. l.).

A göcsejiek is tudnak arról, hogy a sárkányok időnkint „összemennek”; ilyenkor füttyel adnak egymásnak jelet. Az éjjelenként hallható erős füttyök a sárkányoktól erednek. (Gönczi: i. m. 174. l.).

Ezekben volt röviden az egyszerű népnek a garabonciás diákra és sárkányára vonatkozó hite összegyűjthető. (L. még a sárkányra vonatkozóan Solymossy: Népmeséink sárkányalakja. Ethn. 1931, kl. ny.) E dolgozat célja természetesen nem lehet csupán az, hogy a népmesei részt ismertesse, hanem, hogy — amennyiben etnológiai adatokkal és eszközökkel lehetséges — a tudományos álláspontot, a közlött jelenségek eredetét és magyarázatát is nyújtsa.

II.

A garabonciás a kutatás megvilágításában.

A mult században tudományos részről egyre több és több helyről lázas kutatás indult meg a magyarság ősvallásának megállapítására. Milyen volt népünk régi hitvilága s vajjon primitív fokon állott-e közvetlenül a kereszténység felvétele előtt, vagy foglalt magában haladottabb, kozmikus világegységgel kapcsolatos formákat is? Ez érdekelte elsősorban a szakembereket, akik ennek az ismeretlen világnak felkutatására szánták magukat, de általában mindenkit, akinek az ősiségek értéke iránt érzéke volt. Az ősvallás problémájában külön nehézséget okozott azonban a rávonatkozó emlékek és adatok nagy szegénysége. Ennek a sajnos körülménynek megvan a maga természetes magyarázata. Népünk ugyanis még jóformán ki sem pihente a honfoglalás fáradalmait, még hozzá sem kezdhetett, hogy régi ritusa szerint berendezkedjék, mikor máris erős hatása alá került a nyugat felől beáramló kereszténységnek, ami a régi hitvilág felújulását és megerősödését az új, települt helyen megakasztotta s ez ily módon gyökerét veszítve, nagyrészt a feledés homályába merült. (L. Solymossy: A magyar ősvallás. Magy. Szemle. 1932. 105—114.). Géza vezér volt az, aki nem egészen 100 évvel a honfoglalás után bölcsen belátta, hogy a Kárpátok övezte vidéken csak két lehetőséggel lehet számolni: vagy kereszténnyé lesz a magyarság, vagy elpusztul. Abból az időből írott krónikáink nem lévén, s erre nézve a későbbiek is nagyon hiányosan maradván ránk, úgyszólván teljesen tapogatózásokra vagyunk a hitvilág kérdésében utalva. Hasonlóan szegényesek az idevonatkozó külföldi, főként egykorú görög források is.

Ezt a hiányt akarta valamiképen pótolni a Kisfaludy-Társaság, midőn 1846-ban pályadíjat tűzött ki a régi pogány magyar vallás felkutatására s többek között azt kívánta a pályázótól, hogy munkájában a „manó, boszorkány, garabonciás és lidérc” nevek fogalmain is tisztázza. A kitűzött kérdés főpontja ez volt: „Mit lehet a régi bel- és külföldi krónikákból s egyéb emlékekből, valamint a hagyományokból, némely fennmaradt babonás erkölcsökből s

végre a nyelvben található nyomokból a pogány magyarok vallási hitéről és szertartásairól bizonyosat vagy hihetőt kivonni? Ettől az időponttól kezdve egymásután jelennek meg a tudományos alapon írt munkák, melyek bőven foglalkoznak a garabonciás diákkal is, többnyire mint az ősi pogány papi tisztség egyik alakjával. (Talán azért, mert a vallástörténeti kérdésnél említette a Kisfaludy-Társaság a szó eredetének tisztázását?) Azt a kérdést, hogy igazuk volt-e azoknak, akik a garabonciás diák mai alakjában egy régi sacerdotális tisztség leszármazását látták, vagy sem, az újabb megvilágítások ma már eldöntötték. Hogy azonban idáig eljussunk, szükséges lesz ismertetnem az összes felmerült s komoly gondolkodásra készítő véleményeket. Két kérdés jut itt előtérbe: 1. mi a garabonciás diák és 2. honnan származik ez a szó?

Ipolyi Arnold a Magyar Mythológiában a szó etimologizálásával akar megfelelni mind a két kérdésre. (II. 213—225. l.). Jelentékeny összetételeket vél felfedezni a *garabonca* (s az ebből keletkezett *garabonciás*) szóban s a *bon*, azután *bont*, *bom-ol* gyök, illetve igében és a mai *boncol* (= dissect, diribit = szétfejt, kifejt), valamint *boncolás*, *bonctan* anatómiai műszavakban keresi a *garabonciás* szó jelentésének magyarázatát. Ez szerinte nem vonatkozik másra, mint a régi pogány papi hivatás gyakorlására, az áldozati állat tetemének felboncolására és belső részeinek kifejtésére. (I. m. 213. és 225. l.).

Fontos körülménynek tartja azt is, hogy az egyszerű nép a garabonciás diákot könyvvel képzei el. Tudvalevő, hogy őseink idejében írni-olvasni csak a papság tudott s ennek emléke maradt fenn népünk emlékezetében különösen a bűvös könyvekről szóló regés hitben s hogy ezen képzeletnek más „hasznos” pogány maradványképletekkel való párhuzamba állíthatását bebizonyítsa, igénybe veszi a *garabonciás* szó első részét: *gara*, illetőleg (hangváltozás útján) *kara* = *fekete*. Erre magyarázza a német Schwarzkünstler és a szláv čarodejnik neveket, melyek ma Zaubereit jelentenek; a szláv szó szerinte azt is megmagyarázza, hogy miben állott ez a bűvészkedés: čara vagy čari = vonás, dejnik = az, aki valamit csinál, tehát vonásokat csináló, azaz író. A černo-knižnik a szláv hagyományban ugyanazt jelenti, mint nálunk a garabonciás diák s értelme szóról-szóra lefordítva: *fekete könyves*. (Černi = fekete, kniha v. knížka = könyv, könyvecske.). Arra is megadja a választ Ipolyi, hogy ez a könyv miért éppen fekete? Mert a benne levő írásjelek feketék. S ez az íráscsinálás szerinte tökéletesen megfelel a régi pogány papi gyakorlatnak (i. m. 217—218. l.).

Ezek szerint Ipolyi okoskodását követve, a következő megállapításhoz jutunk, már tudniillik az ő véleményét tolmácsolva: a garaboncosok ősi papi hivatal tagjai s esetleg ők lehettek régi vallásunk azon bélnézői, akik az állatok beléből jósltak s kikiről (mint ilyenekről) krónikáink is megemlékeznek. Ez az oka annak, hogy a garabonciás diákokat a nép jósló tehetséggel ruházta fel. De az is hivatásuk lehetett, hogy a föld áldását kérik, a veteményeket az elemi csapásoktól (jég, vihar stb.) megóvják, amit olvasással s egyéb vallási cselekedetekkel eszközöltek. S mivel a nép

képzelete szerint ily hatalom az istenséget képviselő papra is átszáll, lassan úgy szerepeltek, mint az időjárás korlátozói vagy irányítói s ez a tulajdonságuk maradt meg napjainkig népünk tudatában.

A garabonciások tehát szerinte *táltos*oknak tekintendők, ahogy a régi pogány magyarok bölcseit és papjait a XIX. század eleje óta (Sándor István feltevése alapján) nevezik. *Táltos* = varázsló, így a Bécsi, Münchener, Érsekújvári kódexben és másutt is, ahol a latin „magus” szó egyértékűje. Bátori László bibliájában *táltos* = sapient, aperti ingenii vir, magus. Általános az a hit, hogy a *táltos*ok az ősi vallási életben azok a papok voltak, akikről a turkokat leíró Theophylaktos is megemlékezik. Szerinte a pogány magyar papok jósok voltak: „habentque sacerdotes, in quibus inesse vaticinandi facultatem arbitrantur”. (7., 8.). A *táltos* szónak a mai *okos*, *bölcs* értelemben való használata arra enged következtetni, hogy e szó magasabbrendű samánt jelenthetett, kiben bölcsesség lakozik. A *samán* szónak, amely a tunguz nyelvből került a tudományos irodalomba, eredete még nincs eldöntve. Régibb származtatása a szanszkrit „szramánya” szóból megdőlnék tekintendő. A samanizmus bármelyik fejlettségi fokán nem alkot határozott vallási rendszert, de mivel a szellemekkel való érintkezésnek a kultusza mindenestre csak ott tehető fel, ahol a nép már eljutott a szellemhit igen magas fokára, ezt a hitvilágot is lassú kialakulásban levő vallásformának tekinthetjük. A szellemekkel való érintkezés náluk kétféle lehet: 1. a megszállás, mikor a szellem a pap testébe száll s 2. lélektávozás, midőn a pap lelke elhagyván az önkívületben heverő testet, a szellemekkel érintkezést keres, hogy akaratukat megtudja. A *samán* ténykedése ama primitív fokon jóslás, gyógyítás és exorcizmus. A néptudatból a *táltos*ok ősi reális foglalkozása lassan kiveszett s csak az maradt meg belőle — természetesen kiszínezve és bőven megtoldva —, amit csodás elemnek tartottak, úgyhogy most az egyszerű nép a *táltos* alatt rendkívüli erővel felruházott személyt ért, akinek az emberek életére befolyása van. Mint az I. részben említett szőregi *táltos*hitben is láttuk, a nép úgy tudja, hogy a *táltos*ok a levegőben viaskodnak egymással s ilyenkor különféle állati alakokat vesznek fel, de még különösebb változatoképpen piros és kékszerű lánggá is változhatnak. Ez utóbbi ritkább eset; emléke csak itt-amott maradt életben. Luby Margit közöl egy ilyen mesét az Ethn. 1927-es évfolyamában a 206. lapon. Ennek az átváltozásnak a jelentése annyira misztikus, hogy még a nép sem ismeri az értelmét s így nem is magyarázza egyetlen mesében sem. Többször a kék láng szokott erősebb lenni, amikor viaskodás közben az arra repülő hollótól mindketten vizet kérnek. Ez valószínűleg abból a hiedelemből fejlődött, hogy a mocsarak kékes színű lidércclángját vízzel eloltani nem lehet, míg a tűzlángot igen. A levegőben való viaskodás hitét minden valószínűség szerint a hazánkba betelepült kunok és besenyők terjesztették el, bár az sem zárható ki a föltevések közül, hogy eredetileg magunkkal hoztuk keletről a honfoglalás idejében.

Hogy a pogány magyar papok a jóslást mily módon vitték végbe, arról nem írnak krónikáink, ezért Kállay (idézett művében)

a mai samánok jóslási módszerét kutatja s abból igyekszik indukcióval a magyar táltosok funkcióját megállapítani. „Ha tudjuk — írja —, mikép vitték azt végbe s teljesítik ma is a schamán papok, a következtetés a magyar táltosokra is helyt áll“ (i. m. 62. l.).

Turóczi krónikájában két hely keltette fel Kállay figyelmét, melyek közül az egyik a hún, a másik a magyar táltosokra vonatkozott. Nevezetesen a p. I. c. 15.-ben le van írva, hogy Attila a katalaumi ütközet előtt felszólította a jósokat, hogy jövendöljenek. „*Illi quidem extis pecorum perspectis, aliarum etiam rerum ad idonearum scrutiniis diligenter examinatis, dicta eremitae approbarunt.*“ Ebből a kifejezésből most azt következteti Kállay, hogy a jóslás módja többféle volt, amit Turóczi elhallgatott. A másik hely, mely a magyarokra vonatkozik, leírja, hogy a magyarok Péter király ellen fellázadtak s kériik Endrét és Leventét, hogy engedje meg az egész népnek a pogány rítus szerint való élést, a keresztény hit elhagyását és a bálványok tiszteletét. „*Primus autem inter hungaros nomine Vatha de castro Belus dedicavit se daemoniis, radens caput suum et cincinnos dimittens sibi per tres partes ritu paganorum, cuius filius nomine Janus multum postmodum tempore, ritum patris sequendo congregavit ad se multos magos et pithonissas et aruspices per quorum incantationes valde gratiosus erat apud dominos. Vatha et Janus hungaricum populum a fide averterunt. Tunc itaque detestabili et execrabili ammonitine illius Vathae omnes populi libaverunt se daemoniis, et coeperunt comedere equinas pulpas.*“ (p. II. c. 25.). Ebből az következik, hogy Vatha volt a táltosok feje, ki Ranzán szerint (index IX.) „erat peritus artium magicarum“.

E szükségesnek mutatkozó kitérés után ismét vissza kell térnünk Ipolyira; saját szavait idézem, mint a garabonciás diák eredetéről levont konklúziót: „Összevéve mindazt, mit a névértelmezés, néphit s hagyomány, történeti emlék, mítoszi hasonlatok a garaboncosi töredék mítoszi maradvány felvilágosítására nyújtanak: benne ős papi hivatalt találunk; avatottjai egy rendet, szerzetet képezhettek, mely kitűnőleg némi — talán vallási hit-tudás és tannal, tudománnyal a többi felett bírt, azt taníthatná.“ (I. m. 225. l.)

Ehhez a véleményhez csatlakozik Arany János (akinek ehhez, mint költőnek, joga volt), midőn a „Buda halála“ I. énekében így ír:

„Összerogyott a ló. Most a garaboncok
— Mint keselyű had gyűl taglalni új koncot —
Bőrét lefeszíték, johait fölmetszék,
Nézni a nézőknek oltárra helyezték.“

A garabonc kifejezéshez alkalmazott jegyzetben pedig ezt mondja: „Garabonc: Ipolyi gyanítása szerint hadd legyen amaz alárendelt papi osztály, mely áldozatoknál a kézi munkát, boncolást mit, végezte.“

Istvánffy Gyula a „Turisták Lapja“ 1890, 3.-ban azt írja, hogy a garabonciás diák nem más, mint pogány táltos, aki — miután tekintélyétől megfosztották, csak jövendölésből él, mert a nép még ezután is „rajongó lelkesedéssel ragaszkodott“ ősi vallásához.

Faludynál is jóstehetségekkel felruházva szerepel. A Téli éjtszakákban (164. l.) előfordul ez a kifejezés: „Biztatta őt a garaboncás jövődomondó.“

Jókai Mór szintén Ipolyi Arnold véleményéhez csatlakozik, mikor a garabonciás diákokról ezt írja: „Az őspogány vallásban a garaboncok lehettek a magyar nép írástudó, varázsló papjai, a kereszténység megerősödésével csavargó bohócokká (trufatores, ioculatores) aljasultak le.“ (Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. I. k. 330. l.).

De Ipolyi más adatot is felhoz állításának igazolására, amit nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Nevezetesen lényeges vonás a garaboncosi néphagyományban az, mely a diákot a sárkánnyal kapcsolatban említi. (I. m. 222—224. l.). Azt mondja Ipolyi, hogy oly fajta az összefüggés a garabonciás diák és a sárkány között, mint a táltos és a táltosló között. Amint a régi pogány vallásban ez a ló áldozati, istentiszteleti, különösen pedig jóslásra használt mén, hasonlóan a garabonciás sárkánya az a kígyó, amelynek istentiszteleti, főképen pedig jóslási célokra való tartására bőven szólnak adatok. A következőkben felsorolja azokat a népeket és országokat, ahol a kígyókat tisztelik, vagy istentiszteleti célokra, jóslásokra használták és használják ma is. Nem tartja kizártnak, hogy egy ily jóslásra használt kígyó tisztelete létezhetett nálunk is, melynek gondozása a garaboncost illette volna. Lehetséges, hogy szimbólumról van szó, ahol a diák hatalmában levő sárkány jelképezi a rossz időt, a telet, vizet, hideget és sarat. „Ilyen regés képletek vonásai lehetnek — írja Ipolyi — azon szerezcsenországbai utazás, hol a forró égöv alatt lakóknak a hideg tél megérkezne hűsítőül.“ Ebben ősz ethnogenetikai emlékek is lehetnek, nevezetesen reminiscentiái azon keleti népeknek és vallásoknak, melyekkel egykor összeköttetésben voltunk. (223. o.).

Ipolyi számára feltűnő a név hasonlatossága a *bonzok* (olv. *boncok*) hindu vallási szekták paptestületének nevével. De nem csak a *bonz* név, hanem az egész *garabonc* név is megtalálható szerinte — Tibetben. Nevezetesen Kőrösi Csoma Sándor tibeti szótárában szerepel ez a szó: d-gá rab dbang tsiug (ejtsd: ciug); s mivel az elkülönözött első „d“ hangot nem ejtik ki, kapjuk: garab bang tsiug-ot, ami jól-rosszul tényleg visszaadja a garabonciás nevet. Ez állítólag egy szellem neve lenne s így a garabonciás pap sem volna más, mint egy Garabonc nevű szellem papja.

Ipolyi ebben a levezetésben csupa feltevésekre alapít, aminek ő is tudatában lehetett, mert mondatszerkesztésében túlnyomóan a feltételes módot használja. Máskülönben is — bár a sárkány eredetéről szóló tanulmánya komoly megfontolásra ad alkalmat — a *garabonciás diák* nevének a tibeti szótárból való levezetését csak mint érdekes kuriózumot tartottam megemlítésre méltónak.¹

¹ Tekintettel arra, hogy szorosan a *garabonciás diákkal* foglalkozom, a sárkányhitre vonatkozó néphagyomány kutatását külön tanulmány tárgyának tekintem. Éppen ezért — amennyiben arra céлом érdekében szükség van — esetlegesen kitérek rá az egyes vélemények ismertetésével kapcsolatban, de külön nem foglalkozom vele.

A másik szó, aminek eredetét Ipolyi kutatja, a *deák* (219—221. l.). Jelentése: literatus, doctus, scholasticus = tudós, tanult. Tudomása szerint két szóból származtatják: az egyik a diaconus, a másik a dák (Dacus, Dacia). Mindkettőnek lehetőségét elveti (erre később még visszatérek) s másban találja ennek a szónak az eredetijét. Véleménye szerint ősi magyar szó s már a krónikákban szerepel. Le van ugyanis írva (Bud. krón. 45.), hogy az eisenachi csatából csak hét magyar került ki élve, kik megcsonkítva, mint hírmondók jöttek haza, „qui ... hét magiar et gyak sunt vocati”. Ez a név a többi krónikában így szerepel: *gyoz* (Tur. kr. 2. 2.), *gyak* (Dubnici kr.), másutt *tziak* és *gijak*. Ez lenne a mai *deák* név őse s a népnél mai napig is *gyiják*, *gyeák* alakban él. (L. bővebben Sebestyén G.: Honfoglaláskori mondáink, II. k. Ma már nem fogadható el.)

Szerinte abban az időben az énekeseket nevezték *deákok*nak s a hét gyázmagyarra úgy ragadt volna a *deák* név, hogy a nemzet közösségéből kivette, ők is, utódaik is, mint kóbor énekesek, bohócok (trussatores, trufatores, iocastae) jártak rongyosan, szármalmas állapotban, kéregetve, házról-házra. A társulatokba tömörült, kéregető, rongyos bohóc-énekesek — Ipolyi szerint — *garaboncosdeákok* voltak (220. l.).

Ezekben volt összefoglalható Ipolyi véleménye, mellyel összevethetjük Jagić professzor nézetét, aki az Archiv für slavische Philologie II. kötetében „Die südslavischen Volkssagen von dem Garabancijas dijak und ihre Erklärung” cím alatt írta meg tanulmányát. Ezt körülbelül összekötő kapocsnak tekinthetjük Ipolyi véleménye s az alább kifejtendő újabb és leginkább elfogadható nézet között, ezért mindjárt Ipolyinak — mint látni fogjuk — sok tekintetben kifogásolható állítása után kell idesorakoztatnunk.

Mint a címből is kitűnik, Jagić a horvát és szomszédos más szláv néphitét ismerteti s azt igyekszik magyarázni. Legfőbb lényegében — mint Ipolyi — ő is papnak tartja a garabonciás diákot s ebben meg is egyezik a nagy püspök véleményével. A különbség csupán az, hogy Ipolyi ős pogány papot, Jagić pedig keresztény, nevezetesen katolikus papot lát benne.

Jagić mindjárt tanulmánya elején, a bevezetésben kifejti s később példákkal bizonyítani is igyekszik, hogy a garabonciás néphit felülről, magasabb rétegű forrásból szivárgott alá, azaz azon osztályból származik, amelynek a nép az ő hit- és babonabeli sajátos kioktatását köszöni, tehát főképen a papságtól. Az a babona, hogy a garabonciás, főképen mint pap, az időjárást szabályozni tudja, a horvátok és szlovének között mindenütt el van terjedve. Erre példát is hoz fel. Novigrádban az a hit uralkodik, hogy a jégverést a papok csinálják. Modrusban azt tartják, hogy a papok irigységből a szomszéd pappal szemben oda küldik a jégverést, hogy azt a bizonyos papot és családját elszegényítsék. (I. 13.). A népmondák azt tartják, hogy a sárkány elűzhetése egy fiatal papnak, majd egy tiszta ifjúnak, majd egy, a 13. iskolából való garabonciásnak a hatalmában van. Mindezek — mondja Jagić — közös eredetre mennek vissza s ezen hatalom és varázsismeretek birtokosául a népvéle-

mény egy sokat tanult papot tekint. Ezt a mértéken felüli, az átlagot meghaladó tanulást és tudást akarja azután a nép a 13. iskola elnevezéssel kifejezésre juttatni. A középkori jezsuita beosztás szerint egészen a legutóbbi időkig a papság tanulmányi rendje 12 iskolára oszlott: 4 osztály nyelvtan, 2 nyelvtanulás, 2 bölcseészet és 4 teológia, ez összesen 12. A teológusokat így jelölték meg: 9-ik, 10-ik stb. iskola tanulója. Ennél több iskola nem volt; s aki mégis ezen a mértéken felül tanult, az már nem járt helyes úton, azaz: a 13. iskolában csupán természetfölötti, ördögös, a varázslat körébe tartozó ismereteket lehetett tanulni.

Innen ered Jagić szerint a neve is: *grabanciás*, aki a *birtokosa* a *grabancia* vagy *gramanziának*, ami nem más, mint *negromanzia* (fekete mágia = ördöngösség). (I. m. III.)

A papok, a nép hite szerint, mindenféle bűvészkedéshez értenek s hogy mégis az időjárásra való befolyásuk nyomul előtérbe, annak Jagić abban látja magyarázatát, hogy egyrészt a jégverés a legérzékenyebben érinti a horvát nép érdekeit, másrészt e hit elterjedésére maguk a papok adnak alkalmat az időjárásra vonatkozó különféle könyörgésekkel. Így alakult ki az a hiedelem, hogy a lelkipásztorok nemcsak elkergethetik a felhőket, hanem azokat magukhoz is vonzhatják. (I. m. V.)

Említsük meg itt azt is, amit a szláv *grabancijás* szónak a magyar garabonciáshoz való viszonyáról tart, mert erre későbbi fejtegetésünkben úgylis hivatkoznunk kell. A IV. pontban azt mondja Jagić, hogy a horvátoknál a garabonciás különösen a Mura, Dráva és Száva vidékén van elterjedve, vagyis azon a területen — mondja később ugyanezen pontban —, mely a magyarokkal szűkebb politikai és kultúrtörténeti vonatkozásban állott, míg ezzel szemben a keleti és déli dalmáciai horvátoknál nem ismerős. A szó eredeti alakjára nézve megjegyzi, hogy szerinte sokkal könnyebb a magyar alaknak a horvátból való átvétele, mint megfordítva. A horvát *grabancijásból* a magyarban nem lehet más, mint garabonciás vagy garaboncás, míg a fordított feltételezésnél érthetetlen lenne, hogy a horvátban ez a szó miért nem hangzik ugyanígy: garabonciás. A közös alapot a két nép közös egyházi életéből magyarázza.

A továbbiakban a multban közös egyházi életet fejtegeti s itt különös figyelmet szentel annak a felfogásnak, mely szerint a garabonciás Bolognában látogatja a 13. iskolát. Ennek alapja az a történeti tény, hogy a korábbi időkben Bolognában fennállott egy közös horvát-magyar kollégium, ahová a kiválóbb magyar és horvát papokat küldte az egyházi főhatóság tanulmányaik kiegészítése céljából. Nem hangzik lehetetlenül — mondja Jagić —, hogy ezek az Itáliát megjárta magasabb műveltségű papok elsősorban kerültek abba a helyzetbe, hogy negromantoknak tartassanak. A némely helyen szokásos „fekete diák” elnevezés a fekete reverendától származik.

Ezzel a felfogással egyezik a székelyek véleménye, akik az oláh teológusokat tartják garabonciás diákoknak. (Asbóth: i. m. 622. l.).

A *deák* (horvátoknál *diják*) szóval kapcsolatban megjegyzi Jagić, hogy régebbi jelentésében sokkal közelebbi viszonyban van

a papi állással, amennyiben a latin-görög diaconus szóból ered s jelenti a pap szolgáját, azután egy alacsonyabb rendnek a viselőjét és végül a papi méltóság jelöltjét. (I. m. V.).

Igen érdekes és teljesen elfogadható Jagiának a sárkányhit eredetére vonatkozó fejtegetése. (I. m. II.). Bizonyosra veszi, hogy igen elterjedt volt a délszlávoknál a sárkánymonda már akkor is, amikor a garabonciás diák alakja még ismeretlen volt. A sárkány repülése egy ősmithologiai hit töredékét tartalmazza, de azt, hogy mi régi és mi új benne, az idevonatkozó anyag feldolgozatlansága miatt egyelőre lehetetlen meghatározni. Sokkal közelebbfekvő befolyásra utal: arra a hatásra, melyet az egyház az ördögnek kígyó és sárkány alakjában való ábrázolásával a nép fantáziájára gyakorol. Határozottan állítja, hogyha a szlávoknak az ördögről semmiféle mondájuk nem lett volna, azt megszerzte volna nekik a templom. Azután — eltekintve a képektől — gyakran fordulnak elő a különféle exorcismusokban a „zmaji“ és „drakuni“ szavak, melyek a sárkány megjelölésére szolgálnak.

Jagić professzornak erre a tanulmányára Asbóth Oszkár válaszolt az Arch. f. sl. Phil. IV. kötetében. (611—627. l.). Kétségbevonta azt az állítást, hogy a magyar vette volna kölcsön a horvától a garabonciás formát. A nép oly vidékeken, ahol tömegestül laknak idegenek, azok kifejezéseit rendszeren minden változtatás nélkül átveszi s ezek az idegen szavak csak idővel simulnak a magyar nyelvszabályokhoz, amire példa a Halotti Beszéd „bratim“ja, melyből a barátim, barátaim fejlődött. Ugyanígy megmaradhatott volna a „garabonciás“ alak is. (613. l.). A másik dolog, mely okot szolgáltat Jagić véleményének kétségbevonására, az, hogyha helytáll az az állítása, mely szerint a *garabonca* (*graboncia*) nem más, mint *gramanzia* (*negromanzia*), akkor itt egy mássalhangzónak, az *m*-nek a romlásával állunk szemben. Az átmenet az *m* betűről *b* betűre a magyarban igen gyakori és a legrégibb időkben is kimutatható. Kassai J. (Magyar deák szókönyv 1833.) az elfogadott és szokásos *medence* mellett *bedencé*-t használ, Budenz (Magyar Nyelvőr 1875. 493. l.) *bozog*, *bozgat* és a *mozog*, *mozgat* szavakat egy fejezetben használja stb. Mindezek arra mutatnak, hogy a magyarban használatos *b* megfelel az idegen nyelvből átvett szó eredeti *m*-jének. Kérdés, található-e hasonló a horvát nyelvjárásban? (613—614. l.).

A továbbiakban felsorolja a főntebb, itt az első részben már általánosan ismertetett néphitét, azután régebbi írókból, Bél Mátyás stb. idéz, hogy beigazolja a *garabonciás* szónak kétszáz év óta fennálló használatát. Jagiának a szó eredetére vonatkozó nézetét nem cáfolja, sőt, tekintettel arra, hogy a hangzováltozást magyarázza is, úgy látszik elfogadja.

Lázár Béla az Ethnographia I. számában a 281. lapon kifejti, hogy az a nézet, mintha a garabonciás pogány táltos lenne, meg nem állhat. „Sokkal közelebb álló tények beszélnek ellene — írja —, semhogy e magyarázatban megnyugodhatnánk.“ Szerinte a garabonciások vándorló diákok, akik faluról-falura vándorolva, vagy az egyetemre menés, vagy az onnan való visszatérés közben, hogy megélhessenek, felhasználták a külföldön szerzett tudományukat s

büvészkedéssel — a fizika egyszerű tényei a középkorban bűvészkedésnek tartattak — kizsákmányolták a falusi nép jóhiszeműségét s ők maguk is terjesztették magukról a csodás híreket. Ezek a vándordiákok éppúgy bűvészkedtek, mint az olasz nigromantikussok, akiknek a bűvészkedés volt a kenyerük. Ezekkel a nigromantikussokkal vagy gramantikussokkal hasonlította őket össze a nép s mikor valahol meglátták, felkiáltottak: „Íme, a gramantiás diák!”

Lázár Bélának ez a — különben szintén kellő adatmennyiség híján kigondolt — véleménye közelebb vitt bennünket a megoldáshoz a garabonciás diák eredetére nézve. Ezt alátámaszthatjuk, ha pontosan ismerjük a szónak igazi eredetét. Ipolyinak ugyanis a szó eredetére vonatkozó véleményét nem lehet elfogadni. Ő a *garabonca* szót összetett szónak tartja, melynek második része — mint láttuk — a *bonc* szóval lenne összefüggésben s ettől a régi pogány papi hivatás gyakorlására következett. Ipolyinak ez a szószármaztatása azonban határozottan téves.

Hiszen a magyar nyelvben régebben egyáltalán nem volt *bonc* szó. Az „indus pap” jelentésű *bonc* ugyanis csak a XVIII. század végén honosodott meg a németből, ahol *die Bonzen* található; a *bonctan* és *bonckés*-beli *bonc* pedig nyelvújításkori elvonás a *boncol* igéből. Az első adatot 1787-ből Faludi Ferenc Költeményes maradványai szolgáltatják a 244. lapon (Nap Keleti Bontzok). A Márton-féle Szótár (1807 és 1811) a következő hely, ahol ezzel a szóval találkozunk. Az utolsó adat Kresznerics Szótárában található 1831-ből. Végző forrása: japán *bonzó=bonzi*. (L. Gombocz—Melich Et. Sz.)

Bizonyára hazafias elfogultság vezette őt ebben a szószármaztatásban. Ez az elfogultsága azonban érthető, ha tekintetbe vesszük azokat a körülményeket, melyek közt munkája megjelent. 1854-ben, tehát a szabadságharc leveretése után, a legnagyobb osztrák elnyomás idején, az átkos emlékű Bach-korszakban adta ki a Magyar Mythológiát s célja nemcsak az volt, hogy tanítson, hanem hogy a nemzeti önérzetet és önbizalmat is táplálja és ébrentartsa. A turáni eszme gondolatát akarta ápolni, ezért kereste régi nemzeti ősvallásunkat s a magyar Olympust, mert kétségtelenül megvolt arról győződve, hogy valamikor ennek is kellett léteznie. Csak hogy Ipolyi megfeledezett arról, amit Jókai oly költőiesen, szépen fejez ki: „Mi volt a magyarok ősvallása? Arról kő, írás nem beszél.” A sötétségben tapogatózott, mikor az ősmagyar vallás motívumait kereste. Egyedül nagy tudására és következtető tehetségére volt utalva, ez pedig nem mindig megbízható alap. Tévedett Ipolyi is, mint oly sokan nála nagyobb tudósok is. Ez természetesen mit sem von le hatalmas munkája nagy értékéből, melyről Lugossy József így nyilatkozott: „... örök hálára kötelez egy hazát, egy nemzetet”. Mindazonáltal tévedett és vele tévedtek mindazok, akik az őskor írástudóit és varázsló papjait keresték bennük. Ipolyinak előbb említett szószármaztatása — elfogultságától eltekintve — már azért sem lehet helyes, mert a *bonc* szó, mint fentebb láttuk, nem lehet több másfélszáz évesnél.²

² Tévedett a Nagy Szótár is, mikor *gara + bonca* elemekből származtatta.

• De helytelen a szó első részét érintő magyarázata is. Szerinte ugyanis a *gara* rész nem más, mint a *kara* változott formája, ami *feketét* jelent. De elfogadhatatlannak tartom azt is, hogy a magyar egy idegen — szláv³ — összetett szónak, a černoknižnik-nek a jelzőjét hasonló minőségben vegye át nyelvébe és, még ha létezett volna is a *bonc* szó a régi időkben, a magyar szó + szláv jelző képezzen új magyar szót.⁴ De önmagával is ellentmondásba jön Ipolyi, mert ha — saját szavaival élve — a garabonciásban „ős papi hivatalt találunk“, hogy kaphatta ez a papság a szlávoktól a nevét, mikor a magyarság csak Szvatopluk leverése után jutott közelebbi érintkezésbe az itt talált szlávokkal? A garabonciás szónak ez a származtatása tehát meg nem állhat.⁵

A másik véleménye, amit a szó eredetére felhoz, a tibeti származtatás. Erre csak annyi a megjegyzésünk, hogy amilyen erővel állítja, ugyanolyan erővel tagadni is lehet. Legalább is pozitív adatokat ennek bizonyítására felhozni nem tud. De az állítás tagadójának állnak negatív adatok a rendelkezésükre: nevezetesen az, hogy sehol írott bizonyítékaink régi vallásunkról nincsenek s maga Ipolyi is feltevésekre alapítva, csupán mint lehetőségről beszél. Ugyanily szempontból nézve, sokkal elfogadhatóbb a sárkány eredetére Jagiáknak, mint Ipolyinak a véleménye.

A Szentírásban mint a rossznak, az ördögnek a megszemélyesítője szerepel a sárkány. Az Apokalipszisben kígyó, sárkány, sátán, ördög azonos jelentésűek.

Bizonyos, hogy a sárkány ősi hitvilágunkba is beletartozik, mint az alvilág egyik démoni képviselője. A levegőben való repülésének hite is érthető, ha meggondoljuk, hogy az egyszerű népet élénken foglalkoztatják a vihar, mennydörgés, általában az időváltozás és beleolvasó hajlama, anthropomorph gondolkodása különféle titokzatos lények megnyilatkozását magyarázza bele. Így láthatja a változó felhőkben a sárkány képét.

De ha Ipolyi tévedett, hol találjuk meg a garabonciás szó eredetét? Erre az egyedül helyes feleletet megadja Szarvas Gábor a Magyar Nyelvőr VI. kötetében, a 97. lapon.

Szarvas abból indul ki, hogy régi szótáraink e szót egyenlőnek tartották a magus, necromanticus, praestigiator, a garabonca kifejezést pedig a magia, necromantia szavakkal. Molnár szótárának IV. kiadása amellet, mint német egyenértékűeket, ezeket a szavakat jegyzi meg: schwarzkunstler, zauberer, leutverblander. Baróti az ő Kisded szótárában az ördögös szóval magyarázza, miáltal meg van adva a kalauz, mely a garabonca szóhoz vezet.⁶ Hogy a

³ Bár a *kara* török-tatár eredetű szó, Ipolyi a szláv čara formát helyezi előtérbe.

⁴ A szláv és német nyelv közül egyiknek sincs oly szava, mely a garabonciás mása lehetne.

⁵ Nevetséges Feszty Árpádnak a „Magyarország“ 1909. évi karácsonyi számában írt tárcacikke, mely szerint a garabonciások onann kapták volna nevüket, hogy az áldozatoknál nagy gar-ral bonc-olták a lovakat. Szily Kálmán a M. Ny. VI. évf. 48. lapján megjegyzi, hogy „tréfának jó, de komolyan venni nem szabad“.

⁶ Hogy a nekromantia ördögösséget jelent, azt bizonyítja Pontianus Historiája (126. l.), ahol ezt olvashatjuk: „Az ewdeoben vala Romaban egy Vergilius new mester, ki igen beoles vala ieleswl az nigromaciaban, azaz eordeogi tudomanban.“

garabonca a *necromantia* hű mása lenne, annak látszólag ellene mond az a körülmény, hogy nyelvünkben a szó első tagja, hangsúlyos erejénél fogva, majdnem pusztulhatatlan s így épen marad. A kopás rendszerint nem az első, hanem a többi szótagokra terjed ki. Ebből az következik, hogyha a szót a maga eredeti, latin hangzásával vettük volna át, akkor nekrobanca- vagy nakrabonca-nak hangzanék. Azonban segít rajtunk Valentini szótára, mely szerint a *necromanziának* van egy elavult, első szótagjára csonkult alakja: *gramanzia*. Ebben véli — igen helyesen — megelélni Szarvas Gábor a szó eredetijét.⁷

Simonyi Zsigmond „Latin szófejtés“ című tanulmányában (Nyelvtud. Közl., 25. k., 367. lap) azt mondja, hogy a görög *necromanteia* = halottidézés, melyből a középletinban *nicromantia*, *nigromantia* (ebből közvetve a magyar *garaboncza*), mintegy „fekete mesterség“. Egyenlőnek tartja a német „schwarzkunst“-tal. Különben I. erre nézve Solymossy tanulmányát is. (Ethn., 1931. kinyom.).

Hasonlóan származtatja Horger Antal is (Magyar szavak története) a latin *necromantia*-ból lett az olaszban *necromanziá* s ennek egy csonkult régi mellékalakjából, *gramanzia*-ból származik a magyar *garaboncia > *garabonca*.

Hevess Kornél szerint (M. Nyőr. 26. köt. 294. l.) az olasz *gramanzia*-ból a latin „ia“ képzővel alakult makaróni szó.

Mielőtt azonban az így megtalált eredeti szó alapján kutatnók, hogy mi is lehetett az a garabonciás diák, hogy világos képet nyerjünk, előbb azt is ki kell kutatnunk, hogy a *diák* szó honnan származik s mi az eredeti jelentése?

Mint említettük, Ipolyi a két — általa ismert — feltevés (*diaconus* és *dák*) mellett felhoz egy harmadikat: a szó nem latin, hanem őseredetű magyar szó. Ezt azzal is bizonyítja, hogy már a krónikákban is szerepel s mindjárt meg is említi, hogy hol: a Budai Krónikában, gyak alakban. Megengedhető, hogy igaza van Ipolyinak s a *gyak* szó tényleg diákot jelent, de ez még nem bizonyítja azt, hogy ez ősi eredetű magyar szó. Mégpedig azért, mert a Budai Krónikát, mint első hazai nyomtatványt, csak 1473-ban fejezte be Hess András, tehát Hunyadi Mátyás uralkodása alatt, amikor még egyszer — és utoljára — felcsillant a régi magyar dicsőség. Ekkor már a nemzet túl volt régi hatalmának fénykorán és éppen fél ezredév választotta el az első keresztény papok s ezzel a latin műveltség bejövetele óta. Ennyi idő alatt egy nép nemcsak átvehet egy idegen szót, de azt az átvett szót többszörösen át is alakíthatja. Éppen ezért nagy merészség Ipolyitól a *gyak* szót, mint ősi magyar szót feltüntetni, hiszen ez nem más, mint magyarosított és rövidített formája a latin-görög eredetű *diaconus* szónak. A *diák* eredetéért tehát ide kell visszanyúlnunk. A *diaconatus* a papi rend feladását közvetlenül megelőző rendfokozat s a *diaconusok* feladata a misében az evangélium olvasása, segédkeznek az áldozópapnak, stb. Innen vette a nevet a nép az olvasni tudó, iskolát végzett férfiak megjelölésére, akiket *diákok*nak, vagy *gyákok*nak nevezett.

⁷ Dankovszky az olasz *chiromanziából* (gör. *kheimantia*) származtatja, tehát közel jár a valóhoz. (M. Nyőr. VI. 226 l.)

Köztudomás szerint századokon keresztül a magyar ifjak — itt honi tanulmányaikat elvégezve — a külföld hatalmasabb, boldogabb és műveltebb nemzeteinek főiskoláit látogatták, ami évekig is eltartott. A katolikusokat a főpapok küldték ki, a protestánsokat leginkább a főurak és a városok. Többnyire a német és olasz egyetemekre mentek s a XV—XVIII. század folyamán sok ezerre ment az ily ifjak száma és megmérhetetlen az a szellemi kincs, amit ezek a haza és a nemzet szellemi gyarapodására behoztak. Ezek az ifjak többnyire szegények voltak, gyalog mentek s utazásuk alatt maguk tartották fenn magukat. A mecénásoktól kapott pénz a tanuláshoz kellett. Mikor azután visszajöttek, a külföldön szerzett tudományukat és idegen társaiktól nyert ismereteiket felhasználták arra, hogy a népet mindenféle „bűvészkedéssel“ ámítsák s így szerezzék meg kenyerüket. Egészen természetesnek tartom, hogy a magyar paraszt — amikor meglátta az olasz gramanziás módjára bűvészkedő, külföldről hazatért magyar diákot — megállapította róla, hogy ez amolyan „garabonciás diák“, vagyis olyasvalaki, ki bűvészkedik.⁸ Már maga az a hit, mely azt tartja, hogy szereplésük 22 éves korukig tart, bizonyítja, hogy fiatal diákokról van szó. (A németeknél „Fahrende Schöler“ a nevük.) (V. ö. Des Johannes Butzbach Wanderbüchlein Chronika eines fahrenden Schölers. Aus der latein. Handschrift übersetzt v. Dr. D. I. Becker. Insel-Verlag. Insel-Bücherei, Nr. 26., a bónai egyet. kvtár kéziratából a XV. század végéről.) Ugyanígy a levegőben viaskodó táltosok hitét sem a garabonciás diákokra, hanem sokkal régebbi, sőt mítikus eredetre kell visszavezetnünk. Az ősvallás elhomályosulásával azután ezeket a mítikus tulajdonságokat a nép átruházta hitregéinek újabb alakjaira s így került később összefüggésbe a garabonciás diákkal is.

Ez a „garabonciás diák“ elnevezés eredete, tehát mint elnevezés, korántsem oly mítikus, mint azt Ipolyi elgondolta. Kétséggkívül, amaz sokkal imponálóbbnak tűnhetett fel, de ez sokkal realisabb. Az már szinte magától következik, hogy az időjárást befolyásoló hatalmat a nép képzelete hogyan ruházta rájuk. Hazánk mindenkor elsősorban agrárállam volt s a magyar paraszt a földjéből élt. Természetes, hogy semmi sem érdekelt annyira, mint a várható időjárás s a bűvészkedő diákok — esetleg jó fizetség ellenében — erre is feleletet adtak.

Miután a szó eredetét és jelentését már ismerjük, hátra van még, hogy Jagić professzor tanulmányának egyik pontjára válaszoljunk, nevezetesen a magyarban és horvátban egyformán hangzó név átvételének megállapítására. Jagić ismertetett állítása alapján a garabonciás nevet a magyarok a horvátoktól vették át. Ezt Asbóth Oszkár fent érintett válaszában tagadta s éppen az ellenkezőjét igyekezett bizonyítani. Ami a bizonyítás nyelvészeti részét illeti, ahhoz kiegészítésképpen még egy reflexiót kell fűznünk. Nevezetesen azt, hogy a szláv népek különös előszeretettel viseltetnek a mással-

⁸ Fábián „Természeti tudomány a köznépnek“ (Veszprém, 1803, 84. l.) című művében azt tartja, hogy a garabonciások elrongyolódott mendikánsok, kik a bűvész híreket csak azért terjesztik maguk felől, hogy a tudatlanokat megijesszék s amire vágyódnak, azt megszerezzék. Ha azután ezt elérték, „markukba nevetnek“.

hangzó=torlódás iránt. Minél messzibb megyünk keletre, annál sűrűbben találkozunk ezzel a jelenséggel. Hogy csak egy bizonyító adatot említsünk: Molnár István délmagyarországi gimnáziumi igazgató említette Solymossy professzornak, hogy nálunk a szerb diákok Arany Toldijának felmondása közben az első ének utolsó strófájának ezt a részét:

„Mint komor bikáé, olyan a járása,
Mint a barna éjfél, szeme pillantása...”

így ejtették ki: „Mint a *brna* éjfél, szeme pillantása” — s hiába próbálta őket erről leszoktatni, minden igyekezete kárba veszett. A magyarság igen sok szót adott át a körülötte lakó népeknek s e tekintetben éppen a déli szlávtság tűnik ki, melynek szókinésében mintegy 250 olyan szót lehet találni, melyeknek magyar eredete kétségtelenül megállapítható. Így például a *grabancijas* mellett megtaláljuk még a szlovénban a *sárkan* „drache” jelentésű szót a *zmaj* mellé. (M. Nyőr. X., 529. l.). Halász Ignác a Nyelvtud. Közl. 18. évf., 448—455. l.: „Magyar elemek a déli szláv nyelvekben” című tanulmányában ötven olyan, a déli szlávoknál használatos szót említ, melyeknek magyar eredete kétségtelenül kimutatható. Ezek között szerepel a *garabonciás* is.

De már maga Jagič is nagymértékben hozzájárul állítása megdöntéséhez, amikor kijelenti, hogy a magyarság és horvátság egyházi élete a múltban közös volt s azonkívül azt mondja, hogy a garabonciás=hit különösen azon a vidéken van elterjedve, mely a magyarokkal szűkebb politikai és kultúrtörténeti vonatkozásban állott. Magyarországnak csaknem minden vidékén ismeretes a garabonciás diák alakja, Horvátországban azonban csak az említett részeken. Már ez a tény egymagában is elegendő arra, hogy Jagič véleményét megdöntse. De ha tekintetbe vesszük még azt az állítását is — amit egyébként nem akarok kétségbe vonni —, hogy a garabonciás=hitet papok terjesztették el a horvátok között és tekintetbe vesszük a közös egyházi életet, akkor állítása teljesen elveszíti minden alapját. A horvát római katolikus egyházat ugyanis a zágrábi érseknek, mint metropolitának iurisdicciója alatt a diakovári, zeng=modrusi és körösi megyéspüspökök kormányozták. De Zágráb csak rövid idő óta érseki székhely. 1093-ban alapította Szent László a püspökségét s csak 1848-ban indult meg a mozgalom, hogy érsekséggé emeltesse, mert függetleníteni akarták a magyar katolikus egyháztól. 1852-ben, az abszolút császári uralom alatt emelte érseki rangra IX. Pius pápa. Addig a kalocsai érseknek volt suffraganeusa, de magyarországtól függetleníteni azután sem tudták, mert a zágrábi érsek alá volt vetve az esztergomi érsek primási tekintélyének éppen úgy, mint a kalocsai, egri és balázsfalvi érsekek. A horvát püspököket továbbra is a magyar király nevezte ki s például Mihalovich József, a múlt század utolsó évtizedeinek híres bíbornoka, a csanádi egyházmegyéből került Zágráb érseki trónjára. Sőt, ami ennél is fontosabb: a horvát szerzetesi kolostorok a magyarországi tartományfőnököknek voltak alávetve s így éppoly joggal juthattak hor-

vát szerzetesek Magyarországba, mint magyarok Horvátországba s mivel a néppel sokkal közvetlenebbül érintkeztek, mint a világi papok, egészen különös hatást gyakorolhattak hitviláguk kialakítására. Papi kiképeztetésüket valamennyien a provinciális székhelyén — tehát többnyire hazánkban — nyerték, ugyanabban a szellemben, mint a törzsökös magyarok. A budapesti központi papneveldebe éppoly joggal jutottak be a horvát püspökök teológusai, mint a magyaroké. Tehát joggal mondhatjuk, hogy a horvát papok a magyar szellem termékeit hintették szét híveik körében. Így jutott át a garabonciás diák ismerete is, az évszázadokon át közösségekben maradt vallási kapcsolat útján.

*

Fábián J. 1803-ban egy könyvet adott ki Veszprémben, címe: „Természeti tudomány a köznépnek“, melyben magmagyarázza a vihar keletkezését s esztelenségnek tartja a garabonciás diákra vonatkozó babonás hitet. Sőt még nagyobb ostobaságnak nevezi, ha a szülők ilyen — a garabonciás diákra vonatkozó — meséket tovább adnak gyermekeiknek. Miként egykor Könyves Kálmán a boszorkányhit felett hozott ítéletében kimondta szigorú végzését, úgy tesz Fábián is, mert hiszen egész tanulmánya ezt akarja jelenteni: „Garabonciás diákokról pedig, melyek nem léteznek, többé szó se legyen!“ De a népnek a garabonciásba vetett hitét nem lehet oly könnyen kiirtani s ezért nem kell féltenuünk életét: a garabonciás diák halhatatlan! Ezt óhajtanám még befejezésül egy népmesével (Asbóth: i. m. 625. l.) bebizonyítani. Motívuma különben az Árgirus-mondából való. Vörösmarty is átvette a Csongor és Tündében.

Amikor a garabonciás diák még nem járta ki a 13. iskolát, beleszeretett egy gyönyörű leányba, aki nem volt más, mint egy Ilona nevű tündér. De, hogy tündér, azt nem tudta a diák. Ezt a leányt egyszer egy gonosz boszorkány elrabolta, úgyhogy többé nem találkozhatott vele. Amint vándorolt a nagy világban, keresve szerelmét, két civakodó ördögfiókéval találkozott. Kérdésére, hogy miért veszekednek, elmondták, hogy atyjuk meghalt s örökségül rájuk hagyott egy pár cipőt, egy köpenyt és egy ostort. De külön-külön egyik sem ér semmit, ellenben ha valaki felhúzza a cipőt, magára veszi a köpenyt, csattant egyet az ostorral: „Hipp-hopp, ott legyek, ahol akarok!“ — menten ott terem. Az idősebbik a korával érvelt, a fiatalabb pedig azzal, hogy atyja őt szerette jobban. A diák rögtön ajánlkozott, hogy ő majd igazságot tesz közöttük. „Fussatok fel — mondotta — a szemközt levő nagy hegy tetejére s amelyiketek hamarabb visszaér, azé az örökség.“ Míg az ördögök versenyt futottak, azalatt a diák felhúzta a cipőket, felöltötte a köpenyt, csattantott az ostorral s ezt mondta: „Hipp-hopp legyek az én Ilonámnál!“ Tüstént egy hatalmas hegy tővében találta magát. Ez a hegy jégből volt s tetejét fekete vár koronázta. Amint felért a vár kapujához, észrevette őt a gonosz boszorkány, aki a tündérleányt elrabolta. Azonnal kijött vénasszony képében s almával kínálta meg a diákot. Ennek az almának egyik fele sárga, másik

fele piros volt. Ha a sárgába harap, tüstént meghal; de ő szerencsére a piros felébe harapott, amitől mélyen elaludt. Amikor felébredt, sem cipője, sem köpenye, sem ostora nem volt sehol, mert a boszorkány elvette tőle s ismét ott találta magát, ahol az ördögök elhagyta. Ezek éppen akkor értek vissza a futásból. Elbeszélte nekik, hogy mi történt, mire a fiatal ördögök nagyon megsajnálták s azt mondták, hogy menjen el messze-messze, a hétszer hetedik országba, ott egy sárkány tartózkodik, iparkodjék azt megszerezni. Ez a sárkány egy gyönyörű szép leány s csak gonosz mostohája — aki boszorkány — változtatta át. Ha odaér, a banyát szólítsa öreganyámnak, ez az ő őrizetére fog bízni három lovat, de vigyázzon, amikor választania kell, ne a két szép paripa közül válasszon, melyek a boszorkány édes leányai, hanem a sovány gebét kérje, ez a mostoha leány.

Minden úgy történt, ahogy az ördögök mondták, a diák öreganyámnak szólította a banyát, ez rábízta a három lovat, s este a legelőről a rossz lovon jött haza. Útközben ezt mondta neki a ló: „Addig nem segíthetek rajtad, míg a kantárt át nem húzod a vénasszony feje alatt és azt az én fejemre nem teszed. De ha így teszel, én tüstént sárkánnyá változom és téged oly messze vislek, hogy soha többé nem találunk meg“.

Amikor este az öregasszony elaludt, a diák úgy tett, amint a ló azt meghagyta. Felpattant tüstént a sárkányra s most azon nyargal az egész világon keresztül, és keresi az ő tündér Ilonáját, akit azonban sohasem tud elérni, mert hatalmában tartja az a vén boszorkány, aki elvette a cipőket, a köpenyt és az ostort s így gyorsabban repül, mint a sárkány. A garabonciás diák pedig kétségbeesésében faluról-falura és városról-városra repül sárkányán s ahol jó szívvel fogadják, ott áldást mond, de ahonnan kiutasítják, oda vihart és jégesőt küld. Így fog ő a világ végeztéig a levegőn át repülni s ezért nem lehet alakját a nép hitéből kitörölni.

Ez a példa még a tekintetben is tanulságos, mert világosan mutatja a népi epikumok gyakori egymásba olvadását. A köznép nem ismer műfaji elválasztottságot, emlékei együtt rajzanak agyában s ahol hasonlóság vagy ellentét ráemlékezteti, meggondolás nélkül vegyíti egymásba a mesei, mondai, mítikus vagy történeti emlékeket új kombinációban.

Fejtegetéseinkből kitetszhetett tehát, hogy a mai garabonciásfogalom alapelemeire bontva, magában foglal *kereszténység-előtti vonásokat*, amilyenek: a levegőben egymás ellen való harcolás, a viaskodás közben való átváltozások s a sárkánynak, mint szintén ősi mítikus lénynek megnyergelése, valamint a viharfelhőkön való uralkodás, — amint látható, sok és lényeges pogány vonást. Ez az ősi *táltos*-alak később komoly jelentőségét elvesztve, elhomályosult, alapjellemvonásait pedig átvette a középkor folyamán felmerült *vándordiák* (vagans goliard), aki, mint szintén sok misztikumot, hókusz-pókuszt tudó és alkalmazó alak, a régi vonásokat az ő újabb fogalomjegyeivel egybeolvasztotta.

Képletesen tehát ez alkotóelemek a következő két csoportba sorolhatók:

Pogány eredetűek:

1. Táltos.
2. Párharc a levegőben.
3. Eközben átváltozások.
4. Sárkány megnyergelése.
5. Viharfelhők ura.

Keresztény eredetűek:

1. *Vándor diák.*
2. Magas iskolái (13).
3. Öltözete.
4. Varázskönyve.
5. Kéregető (tejivás).

Az ősi samánok ténykedései hiányzanak belőle; *nem* javas, kuruzsló, szellemeket kérdező foglalkozás, amiből arra is következtethetünk, hogy az egykori samánok és táltosok alatt *más-más* ősvallási alakot kell feltennünk.

Ez az így kombinált garabonciás alak él ma is kitörölhetetlenül népünk hitvilágában. És ne is akarjuk kitörölni, mert a néphit olyan, mint a vadvirág: csak addig értékes hagyománykincs mind az általános nemzeti tudatban, mind pedig sajátosan az etnográfiában, míg a maga eredeti virágpompájában megmarad, mentesen minden mesterséges beavatkozástól.

ÉLETRAJZI ADATOK.

Nagyszébenben születtem 1911 október 27-én. Az elemi iskolát Szegeden, a belvárosi fiúiskolában, a gimnázium nyolc osztályát pedig a piaristáknál végeztem. Itt tettem érettségít 1929 június havában, majd ugyanezen év decemberében kiegészítő érettségi vizsgát tettem a görög nyelv- és irodalomból. Az 1929—30. és 1930—31. tanévekben teológiai tanulmányokat folytattam az esztergomi érseki, illetve a szegedi és váci püspöki hittudományi főiskolákon. A szegedi püspöki papnevelőintézetben az 1930—31. tanév I. felében a papnövendékek szertartásmestere voltam és mint ilyen, a ceremóniákat tanítottam. 1931—32. tanév I. felében a Ferencz József Tudományegyetem Bölcsészeti Karának hallgatója lettem s itt kezdetben klasszika-filológiával és történelemmel is, majd 1932 szeptember óta kizárólag etnográfiával és művelődéstörténettel foglalkoztam. Az 1933—34. tanévben ösztöndíjban részesültem. 1933 január óta a szegedi Városi Múzeum néprajzi osztályán folytatok tanulmányokat.

Végezetül hálámat és köszönetemet fejezem ki mindazoknak, kik tanulmányom megírásában útmutatásukkal és megjegyzéseikkel segítségemre voltak, így dr. Horger Antal és dr. Sik Sándor professzor uraknak, dr. Madarassy László úrnak, a budapesti Néprajzi Múzeum igazgató-őrének, dr. Bálint Sándor tanár úrnak, mindenekfölött pedig dr. Solymossy Sándor professzor úr öméltóságának, aki tanulmányom megírására ösztönzött és később is nagyértékű tanácsaival és irányításával állandóan segített és igen sok — számomra hozzáférhetetlen — forrásmunkának kezemhez juttatásával, ezen értekezés megírásában a legnagyobb támaszom volt.

A FELHASZNÁLT FORRASMUNKAK :

1. Ethnographia.
2. Magyar Nyelvőr.
3. Magyar Nyelv.
4. Nyelvtudományi Közlemények.
5. Jagić: „Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung.“ (Archiv für slavische Philologie. II. k. 437. l.)
6. Dr. Asbóth Öszkár: „Der Garabonczás diák“ nach der Volksüberlieferung der Magyaren. (Arch. f. sl. Phil. IV. k. 611. l.)
7. Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia. II. k., II. kiadás, Budapest, 1929.
8. Kandra Kabos: Magyar Mythologia. Eger, 1897.
9. Kállay Ferenc: A pogány magyarok vallása. Pest, 1861.
10. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. I. k.
11. Csokonai V. Mihály: Dorottya. Bécs, 1813.
12. Faludi Ferenc: Téli éjszakák. Pozsony, 1787.
13. Trócsányi Zoltán: Magyar régiségek és furcsaságok. Budapest, é. n.
14. Dr. O. Böckel: Die deutsche Volkssage. Leipzig, 1909.
15. Gönczi Ferenc: Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914.
16. Dr. Lázár István: „Alsófehérmegye magyar népe. Medvésen.“ (Az Országos Református Tanáregyesület Évkönyve az 1903—1904. tanévben. II. évf. Debrecen, 1903.)
17. Dr. Jankó János: Kalotaszeg magyar népe. Budapest, 1892.
18. Dr. Horger Antal: Magyar Szavak Története. Budapest, 1924.
19. Dr. Solymossy Sándor: „Népmeséink sárkányalakja.“ Ethnogr. 1931. 113—132. l.
20. Dr. Solymossy Sándor: „A ‚vasorru bába‘ és mitikus rokonai.“ Különlenyomat az Ethn. 1927. 4. sz.ából. Budapest, 1928.
21. Dr. Solymossy Sándor: „Népbabonáink lélektana.“ Egyetemi előadás az 1931—32. tanév II. felében.
22. Dr. Solymossy Sándor: „Történelmi népmondáink.“ Egyetemi előadás az 1932—33. tanév I—II. felében.
23. Dr. Solymossy Sándor: „A magyar ősvallás.“ Magyar Szemle, 1932.
24. Dr. Erdélyi László: „Árpádkor és művelődése.“ Egyetemi előadás az 1931—32. tanév I. felében.
25. Dr. Deér József: „A magyarság őstörténete és a törzsszövetség kora.“ Egyetemi előadás az 1932—33. tanév I. felében.
26. Gombocz—Melich: Magyar Etymológiai Szótár. Budapest, 1914—30.
27. Dr. Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások. Budapest, é. n.
28. Tóth Béla: Magyar ritkaságok. Budapest, 1899.
29. Arany János: „Buda halála.“ Új kiadás hat kötetben. III. k. 1900.
30. Pintér Jenő: Magyar Irodalomtörténet. I. k. Budapest, 1928.
31. Fábíán J.: Természeti tudomány a köznépnek. Veszprém, 1803.
32. Kálmány L.: Szeged Népe. III. k. Szeged, 1891.
33. Madarassy László: Az élő néphit a hivatalszobában. Budapest, 1928. Különlenyomat a „Budapesti Hírlap“ 1928 dec. 20. sz.ából.

DEUTSCHER AUSZUG.

Gegenwärtige Dissertation von der Gestalt des *garabonciás diák* (des Schwarzkünstlers) in der ungarischen Tradition besteht aus zwei Teilen. Verfasser spricht im ersten Teil über den Volksglauben an den Schwarzkünstler, im Zweiten Teil über die wissenschaftliche Erforschung dieses Glaubens. Er bespricht ausführlich die Meinung von Arnold Ipolyi, der in seinem Werk „Ungarische Mythologie“ behauptet, dass die Schwarzkünstler bei den heidnischen Ungarn Mitglieder eines uralten Priestertums waren, die aus den Eingeweiden der Tiere weissagten.

Er bespricht zuerst die Ansichten mehrerer ungarischer Gelehrten und Schriftsteller und schliesslich das im II. und IV. Band des „Archiv für slavische Philologie“ veröffentlichte Essai von Jaglič, bzw. Asbóth. Dann, Gábor Szarvas folgend, stellt er im Gegensatz zu Ipolyi fest, dass das ungarische Wort *garabonca* — *garaboncia* (Schwarzkunst) aus einer mangelhaften alten Nebenform des italienischen *necromanzia* (lateinisch *necromantia*), aus *gramanzia* stammt. Das Wort *diák* (Student) betreffend erklärt er, dass es eine Ableitung des lateinisch-griechischen *diacōnus* und ein sich mit der Wissenschaft beschäftigendes Individuum bedeutet.

Der Ursprung des Schwarzkünstlers geht weit bis ins Mittelalter zurück. Ursprünglich bezeichnete das Volk mit der Benennung jene Jünglinge, welche von den ausländischen Universitäten zurückkehrend, mit ihren dort erworbenen Kenntnissen „zauberten“. (Die einfachen Tatsachen der Physik wurden von dem ungelehrten Volk für Zauberei gehalten.)

Der Volksglauben an die Opferpriester kann — im Gegensatz zu Ipolyi — nicht auf die Schwarzkünstler, sondern auf einen mythischen Ursprung zurückgeführt werden. Mit dem Schwinden der Urreligion übertrug das Volk die mythischen Eigenschaften auf die neueren Gestalten seiner Mythe und so kam es später auch mit den Schwarzkünstlern in Zusammenhang.

Indem der Autor die Behauptung von Jaglič widerlegt, beweist er mit Hilfe der Sprachwissenschaft, der Kultur- und Kirchengeschichte, dass das Wort in dieser seiner Form ungarischen Ursprunges ist und es durch die Südslaven von den Ungarn übernommen wurde.

Die Ergebnisse zusammenfassend, kommt er zur Überzeugung, dass der Begriff des *garabonciás diák*, in seine Grundelemente zerlegt, viele heidnische und christliche Züge enthält.

Felelős kiadó: Holló Domokos.

A M. KIR.

**FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
DOKTORI ÉRTEKEZÉSEI A NÉPRAJZ KÖRÉBŐL.**

1. *Dömötör Sándor*: Betyárromantika. 1930.
2. *Major Ervin*: A népies magyar műzene és népzene kapcsolatai. 1930.
3. *Papp László*: A kecskeméti viselet multja. 1931.
4. *Klein Valeska*: Állandósult elemek a magyar népdal-
szövegekben. 1931.
5. *Vosáhlo F. Lipót*: Mosonmegyei német lakodalmas
szokások. 1931.
6. *Benkő Katinka*: A két királygyermekről szóló magyar
népballadák. (Hero- és Leander-monda.) 1933.
7. *Holló Domokos*: A garabonciás diák alakja a magyar
néphagyományban. 1934.